

**PRAKSA SUDOVA PREMA
MANJINAMA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA**
IZVJEŠTAJ O MONITORINGU

Ministarstvo ljudskih
i manjinskih prava

**PRAKSA SUDOVA PREMA
MANJINAMA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA**
IZVJEŠTAJ O MONITORINGU

PRAKSA SUDOVA PREMA MANJINAMA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA IZVJEŠTAJ O MONITORINGU

Centar za monitoring i istraživanje CeMI
Bul. Svetog Petra Cetinjskog 96, VI/12
E-mail: info@cemi.org.me
www.cemi.org.me

Urednik:
Zlatko Vujović

Autor:
Gordana Mitrović
Vladimir Simonović

Godina izdanja:
2024

Štampa:
Smart Print

Tiraž:
100

**Ministarstvo ljudskih
i manjinskih prava**

Izveštaj je nastao u okviru projekta „Doprinos zaštiti prava manjinskih naroda u sudskim postupcima“ koji Centar za monitoring i istraživanje realizuje u partnerstvu s Institutom za pravne studije IPLS, a finansira Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Mišljenja i stavovi iskazani u ovom izveštaju predstavljaju mišljenja autora i ne održavaju nužno zvanične stavove donatora.

**PRAKSA SUDOVA PREMA
MANJINAMA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA
IZVJEŠTAJ O MONITORINGU**

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR	8
2.1. OPŠTI PRAVNI OKVIR	8
2.1.1. PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE	8
2.1.2. PRAVO NA SLOBODU	9
2.1.3. NACIONALNO ZAKONODAVSTVO	9
2.2. INSTITUCIONALNI OKVIR	13
3. METODOLOGIJA	16
4. ANALIZA SUDSKE PRAKSE U KRIVIČNIM POSTUPCIMA U KOJIMA SU OPTUŽENI I/ILI OŠTEĆENI PRIPADNICI MANJINSKIH NARODA	17
4.1. PRETHODNI POSTUPAK	17
4.2. PRVOSTEPENI POSTUPAK	18
4.2.1. KONTROLA OPTUŽNICE	18
4.2.1.1. POSTUPAK KONTROLE OPTUŽNICE	18
4.2.1.2. ANALIZA STANJA	19
4.2.2. PRIPREMNO ROČIŠTE I GLAVNI PRETRES	20
4.2.2.1. PRAVNI OKVIR	20
4.2.2.2. ANALIZA STANJA	21
4.2.3. ROČIŠTA NA GLAVNOM PRETRESU	23
4.2.3.1. RAZLOZI ZA ODLAGANJE ROČIŠTA	23
4.2.3.2. MJERE PROCESNE DISCIPLINE	24
4.2.4. PRAVO NA JAVNO IZRICANJE PRESUDE	25
4.3. DRUGOSTEPENI POSTUPCI	26
4.4. PROSJEČNO TRAJANJE POSTUPKA	27
4.5. PRITVOR	28
4.5.1. ANALIZA STANJA	29
4.5.1.1. ODLAGANJE ROČIŠTA I TRAJANJE POSTUPKA U PRITVORSKIM PREDMETIMA	31
4.5.1.2. TRAJANJE PRITVORA	32
4.5.1.3. USLOVI U PRITVORU	34
5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	36
LITERATURA	40

UVOD

U procesu reforme pravosuđa, koji je ključan za ispunjavanje zahtjeva za pristupanje Evropskoj uniji, od izuzetne važnosti je obezbijediti punu zaštitu prava svih građana, što istovremeno znači i obezbjeđenje pune zaštite prava pripadnika/ca manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Manjinske grupe, uključujući nacionalne, etničke, vjerske i jezičke manjine, često se suočavaju s dodatnim izazovima pred sudom, kao rezultat njihovog lošeg socio-ekonomskog statusa, jezičkih barijera, nepoznavanja svojih prava, ali i sistemskih nedostataka i loših zakonskih rješenja.

Sudski procesi koji uključuju pripadnike manjinskih naroda često su mjesto gdje se testira stvarna primjena ljudskih prava i principa jednakosti pred zakonom. Kroz pažljivo praćenje ovih postupaka, moguće je uočiti kako se poštuju procesna prava manjinskih zajednica, te u kojoj mjeri pravosudni sistem ispunjava svoje obaveze u odnosu na međunarodne standarde.

U tom kontekstu, analiza sudske prakse u postupcima prema manjinama, u cilju sagledavanja nedostataka u implementaciji međunarodnih standarda, nužna je za ostvarivanje pravičnosti u svim fazama krivičnog postupka. Analiza sudskih postupaka koja je predstavljena u ovom izvještaju predstavlja korak u tom procesu.

Ovaj izvještaj daje odgovor na pitanje u kojoj mjeri sudovi, tužilaštva i ostale pravosudne i druge institucije u Crnoj Gori postupaju u skladu sa međunarodnim standardima i pruža preporuke za poboljšanje.

Utvrđivanjem trenutnog nivoa poštovanja procesnih prava, ovaj izvještaj pruža detaljan uvid u ključne oblasti koje zahtijevaju poboljšanje, čime omogućava razvoj boljih praksi i strategija za unapređenje statusa i prava pripadnika/ca manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Na temelju utvrđenih nalaza, izvještaj nudi konkretne preporuke koje imaju za cilj poboljšanje sudske prakse i jačanje povjerenja u pravosudni sistem.

Izvještaj je nastao u okviru projekta „Doprinos zaštiti prava manjinskih naroda u sudskim postupcima“, koji Centar za monitoring i istraživanje CeMI realizuje u partnerstvu sa Institutom za pravne studije – IPLS, a uz finansijsku podršku Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.

PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR

2.1. OPŠTI PRAVNI OKVIR

U okviru ciljeva projekta, koji se fokusira na praćenje pristupa pravdi i poštovanja osnovnih ljudskih prava manjina kroz analizu krivičnih postupaka u kojima su optuženi ili oštećeni pripadnici manjinskih naroda, posebna pažnja posvećena je usklađenosti prakse crnogorskih sudova s Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (EKLJP) i praksom Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP). Posebno su u fokusu članovi 5 i 6 Konvencije, koji garantuju pravo na slobodu i sigurnost, kao i pravo na pravično suđenje. U ovom dijelu ukratko će biti predstavljeni ključni međunarodni standardi pravičnog suđenja i prava na slobodu i sigurnost.

2.1.1. PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Pravo na pravično suđenje predstavlja osnovni standard zaštite ljudskih prava. Bez pouzdanih garancija za njegovo ostvarenje, teško je govoriti o stvarnom poštovanju ljudskih prava.

Osim u članu 6 EKLJP, pravo na pravično suđenje je propisano u gotovo svim najvažnijim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, poput Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (čl. 10), kao i u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (čl. 14).

U kontekstu člana 6 EKLJP, pravo na pravično suđenje obuhvata i dodatne garancije koje proizilaze iz sudske prakse ESLJP, koja konstantno evoluira i prilagođava se izazovima savremenog društva.

S tim u vezi, ESLJP je razvio bogatu praksu koja dodatno osnažuje pravo na pravično suđenje i pruža jasne smjernice državama članicama za njegovo ostvarivanje. Kroz svoje odluke, Sud je postavio standarde koji prevazilaze formalne odredbe.

Jedna od ključnih garancija koju je ESLJP afirmisao odnosi se na pravo na nepristrasan i nezavisan sud. U presudama poput *Findlay protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,¹ Sud je naglasio da nepristrasnost mora biti i subjektivna i objektivna, što znači da sudije ne smiju imati predrasude i da pravosudni sistem mora izgledati nepristrasno iz perspektive bilo koje razumne osobe.

Takođe, ESLJP je istakao značaj prava na suđenje u razumnom roku, kao sastavni dio prava na pravično suđenje. U krivičnim postupcima, koji su predmet obrade u ovom izvještaju, taj momenat se vezuje za datum obavještenja o krivičnoj optužbi (ne nužno samo trenutak podizanja formalne optužnice, već praktično momenat obavještanja podnosioca predstavke o tome da postoji mogućnost da je počinio krivično djelo), odnosno datum hapšenja ili saslušanja, kada su ove procesne radnje u bitnom uticale na položaj podnosioca

¹ Predstavka br. 22107/93, odluka od 25. februara 1997.

predstavke, trenutak podnošenja krivične prijave protiv nekog lica od strane nadležnog organa.²

Jedan od ključnih elemenata prava na pravično suđenje je i ravnopravnost stranaka pred sudom. Sud je u više navrata isticao da ravnopravnost stranaka u postupku podrazumijeva da svaka strana dobije razumnu priliku da iznese svoje argumente pod uslovima koji je ne stavljaju u nepovoljan položaj u odnosu na protivničku stranu.³

2.1.2. PRAVO NA SLOBODU

Od izuzetne važnosti je i pravo na slobodu i sigurnost. Univerzalna deklaracije o ljudskim pravima ovo pravo garantuje zajedno sa pravom na život i bezbjednost ličnosti u članu 3, dok je u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima garantovano u članu 9.

Evropska konvencija o ljudskim pravima garantuje pravo na slobodu i sigurnost u članu 5. Prema EKLJP, niko ne može biti lišen slobode osim u slučajevima koji su jasno predviđenim zakonom i u skladu sa zakonom propisanim postupkom.

Veliki doprinos razvoju i tumačenju prava na slobodu dala je bogata praksa ESLJP, kojom su postavljeni standardi koji osiguravaju da lišenje slobode nikada ne postane alat za zloupotrebu državne moći, već da ostane u skladu s principima zakonitosti, proporcionalnosti i nužnosti.

Sud je, kroz brojne presude zaštitio prava pojedinaca i usmjerio države potpisnice da unaprijede svoje pravosudne sisteme i zakonodavne okvire. Primjera radi, u predmetu *Winterwerp protiv Holandije*,⁴ Sud je razjasnio kriterijume za zakonito lišenje slobode osoba sa mentalnim poteškoćama, čime je postavio standarde za zaštitu njihovih prava.

Istovremeno, lišenje slobode ne može biti proizvoljno,⁵ a naročito je važno da se obezbijedi pravo na redovno sudsko nadgledanje zakonitosti pritvora.⁶ Sudovi moraju osigurati da svako lišenje slobode bude utemeljeno na objektivnim kriterijumima i da se pruži mogućnost za izricanje odgovarajućih pravnih sredstava u slučajevima kada lišenje slobode nije bilo opravdano. Lice koje je lišeno slobode mora biti brzo obaviješteno o razlozima lišenja slobode i ima pravo na bude brzo izvedeno pred sud. Ako neko lice smatra da je njegovo lišenje slobode bilo nezakonito, ima pravo da traži efikasan pravni lijek, uključujući pravo na naknadu štete.

² Eckle protiv SR Njemačke, predstavka br. 8130/78, presuda od 15. jula 1982. godine, st. 73–74

³ Öcalan protiv Turske [GC], 2005, stav 140; Foucher protiv Francuske, 1997, stav 34 i dr.

⁴ Predstavka br. 6301/73, st. 39

⁵ McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva, predstavka br. 543/03, odluka od 3. oktobra 2006

⁶ Ibidem

2.1.3. NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Za potrebe praćenja krivičnih sudskih postupaka u cilju utvrđivanja usklađenosti sudske prakse sa standardima pravičnog suđenja, od osnovnog značaja su Ustav Crne Gore⁷ i Zakonik o krivičnom postupku (ZKP).⁸ U kontekstu prava manjina i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, i jednakosti manjinskih naroda u sudskim postupcima, neizostavan element su sudski tumači, čiji status je uređen Zakonom o tumačima,⁹ kao i Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći.¹⁰

USTAV

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda čini dio pravnog sistema Crne Gore, prema odredbama člana 9 Ustava, koji ističe da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori, kao i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava, sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka. Ova pravila imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i primjenjuju se direktno kada postoji nesaglasnost sa nacionalnim zakonodavstvom. Time je Crna Gora obavezana da u svom pravnom sistemu uskladi unutrašnje norme sa međunarodnim standardima ljudskih prava, što omogućava harmonizaciju domaće legislative sa međunarodnim principima zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Ustav Crne Gore dodatno osigurava ostvarivanje prava i sloboda prema međunarodnim sporazumima kroz član 17, kojim potvrđuje obavezu države da poštuje međunarodne standarde ljudskih prava. Ovaj član utemeljuje obavezu implementacije međunarodnih normi u domaći pravni sistem, i osigurava da se prava građana zaštite u skladu sa međunarodnim principima. Direktna garancija prava na pravično suđenje sadržana je u članu 32 Ustava, koji svakom građaninu garantuje pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku, pred nezavisnim, nepristrasnim i na zakonu ustanovljenom sudu.

Nezavisnost i nepristrasnost sudova su kao temeljni principi pravičnog suđenja, potvrđeni članom 118 stav 1. Uz to, član 120 obezbjeđuje javnost suđenja, koja omogućuje svim zainteresovanim stranama da prate i imaju uvid u sudske procese. Prezumpcija nevinosti, kao jedno od osnovnih ljudskih prava, garantovana je članom 35 Ustava, dok je pravo na suđenje samo jednom u istoj pravnoj stvari, poznato kao princip *ne bis in idem*, osigurano članom 36, čime se štiti pojedinca od dvostrukog gonjenja za istu stvar. Takođe, Ustav garantuje i pravo na odbranu u članu 37, kao i pravo na pravni lijek (čl. 20), kako bi se omogućila zaštita od nezakonitih ili nepravednih odluka, dok član 21 osigurava pravo na pravnu pomoć, uključujući i besplatnu pravnu pomoć.

Ustav takođe garantuje pravo na obaviještenost o razlozima lišenja slobode prema (čl. 30), što je ključno za sprječavanje proizvoljnog lišenja slobode, kao i pravo na odštetu zbog greške suda, koje je predviđeno članom 38, čime se omogućava da se žrtve sudskih grešaka adekvatno kompenzuju.

7 „Sl. list CG“, br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI.

8 „Sl. list CG“, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - odluka US, 2/2015 - odluka US, 35/2015, 58/2015 - dr. zakon, 28/2018. - odluka US i 116/2020 - odluka US, 145/2021, 54/2024, 58/2024.

9 „Sl. list CG“, br. 52/2016 od 9.8.2016

10 „Sl. list Crne Gore“, br. 020/11 od 15.04.2011, br. 020/15, od 24.04.2015

ZAKONIK O KRIVIČNOM POSTUPKU

Osnov za praćenje krivičnih postupaka predstavlja Zakonik o krivičnom postupku (ZKP), koji garantuje pravo na pravično suđenje kroz niz odredbi.

Jedan od osnovnih principa ljudskih prava sadržanih u ZKP-u je pretpostavka nevinosti, tj. princip da se svako smatra nevinom dok se njegova krivica ne dokaže suprotno pravosnažnom sudskom presudom. U slučaju nedostatka dokaza, sud mora donijeti povoljniju odluku za okrivljenog (princip *in dubio pro reo*).

Takođe, uz prezumpciju nevinosti, valja pomenuti i pravo na odbranu, koje je regulisano članovima 12 i 66, kojima se okrivljenom omogućava da se brane samostalno ili uz pomoć advokata. Sud je dužan da obezbijedi dovoljno vremena i mogućnosti za pripremu odbrane. ZKP propisuje i pravo na obaveznu odbranu, između ostalog licima koja se nalaze u pritvoru (čl. 69), kao i mogućnost postavljanja branioca zbog slabog imovnog stanja (čl. 70).

Osumnjičeni i oštećeni imaju pravo na upoznavanje sa dokaznim materijalom i predlaganje dokaza tokom istrage i glavnog pretresa (čl. 58). Pravo na suđenje bez odlaganja, kao i pravo na tačno i potpuno utvrđivanje činjenica, takođe su zagarantovana u ZKP-u. Članom 15 ZKP-a, okrivljenom se garantuje pravo da bude izveden pred sud bez nepotrebnog odlaganja.

U kontekstu prava na slobodu, ZKP propisuje uslove pod kojima se može odrediti pritvor (čl. 175 i čl. 448), dužinu trajanja pritvora u pojedinim fazama postupka, i mjere nadzora koje se mogu izreći umjesto pritvora, kao i uslove za njihovo izricanje.

Kao jedno od osnovnih prava koje je garantovano pripadnicima/cama jezičkih manjina, ZKP garantuje pravo na tumača, s obzirom da se krivični postupak vodi na crnogorskom jeziku, ali stranke, svjedoci i drugi učesnici imaju pravo da koriste jezik koji razumiju.

Za ostvarivanje svih prava garantovanih ZKP-om, važno je da sud bude nepristrasan, pa ZKP uređuje nepristrasnost sudija u čl. 38, zabranjujući im da obavljaju sudijsku dužnost u situacijama koje mogu dovesti u pitanje njihovu objektivnost, kao što su lični interesi ili prethodna učešća u istom predmetu. Sudija ne može donositi odluke u predmetima u kojima su u sukobu interesa, bilo kroz porodične ili profesionalne veze, ili ako je prethodno bio uključen u postupak kao istražni sudija, tužilac ili svjedok. Takođe, bilo koje okolnosti koje dovode u sumnju njegovu nepristrasnost mogu dovesti do isključenja iz postupka.

Jednako važan je i princip istine i pravičnosti, sadržan u čl. 16 ZKP-a, koji nalaže sudu, tužiocu i drugim organima da tačno i potpuno utvrde činjenice koje su važne za donošenje zakonite i pravične odluke, kao i da sa jednakom pažnjom ispituju i utvrde kako činjenice koje terete okrivljenog tako i one koje mu idu u korist, te da strankama i braniocu obezbijedi jednake uslove u pogledu predlaganja dokaza i pristupa dokazima i njihovom izvođenju.

ZAKON O TUMAČIMA

Prema Zakonu o tumačima, tumač je osoba koja vrši prevođenje između crnogorskog jezika i drugih jezika, uključujući pisani i usmeni oblik komunikacije. I stručnjaci koji se bave prevođenjem znakovnog jezika spadaju u tumače.

U slučajevima kada nije moguće obezbijediti tumača za određeni jezik ili kada postoje drugi opravdani razlozi, može biti angažovan tumač iz druge države, pod uslovom da je u skladu sa zakonodavstvom te države kvalifikovan za obavljanje tih poslova.

Poslovi tumača, kako je definisano zakonom, obuhvataju rad na zahtjev suda, tužilaštva, drugih organa koji vode postupak, ali i fizičkih ili pravnih lica. U svim tim situacijama, tumač je dužan da izvrši prevođenje savjesno, nepristrasno i u skladu sa stručnim normama, uz obavezu da poštuje rokove, koji obično ne smiju biti duži od 60 dana, osim u slučajevima kada postoje opravdani razlozi za produžetak.

Spisak tumača redovno se objavljuje na internet stranici Ministarstva pravde Crne Gore. Prema posljednjem spisku tumača, objavljenom 7. novembra 2024. godine,¹¹ u Crnoj Gori je aktivno 17 tumača za albanski jezik i samo **jedan tumač za romski jezik** koji je položio zakletvu 5. novembra 2024 godine.

Osim njih, Crnoj Gori su na raspolaganju i tumači za arapski (3), bugarski (1), češki (1), engleski (232), francuski (13), grčki (5), hebrejski (1), holandski (3), italijanski (18), kineski (1), latinski (1), mađarski (2), makedonski (3), njemački (28), poljski (6), portugalski (1), ruski (42), slovački (1), slovenački (3), španski (5), švedski (4), turski (16), ukrajinski (2) i znakovni jezik (5).

ZAKON O BESPLATNOJ PRAVNOJ POMOĆI

Važeći Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći usvojen je 2011. godine, uz posljednje izmjene iz 2015. godine, s ciljem uspostavljanja normativnog okvira za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć. Zakon definiše uslove, postupke i oblike pravne pomoći, uključujući pravno savjetovanje, sastavljanje pismena, zastupanje pred sudovima i drugim institucijama, te oslobađanje od sudskih troškova.

Pravo na besplatnu pravnu pomoć pripada fizičkim licima koja, zbog slabog imovnog stanja, ne mogu ostvariti sudsku zaštitu bez ugrožavanja osnovnih sredstava za izdržavanje. Među prioritarnim kategorijama su korisnici socijalne pomoći, djeca bez roditeljskog staranja, osobe sa posebnim potrebama, žrtve nasilja i trgovine ljudima.

Odobranje besplatne pravne pomoći vrši predsjednik osnovnog suda ili sudija koga on ovlasti, na čijem području podnosilac zahtjeva ima prebivalište ili boravište, dok organ pred kojim se vodi postupak prati kvalitet pružene pomoći. U slučaju nezadovoljavajućeg kvaliteta, moguće je zatražiti zamjenu advokata.

¹¹ Dostupno na: <https://www.gov.me/clanak/azurirani-spisak-tumaca-azuriran-na-dan-07112024-godine>

Shodno Zakonu, besplatna pravna pomoć može se odobriti za različite aspekte pravnog postupka u istom predmetu, uključujući pravno savjetovanje, sastavljanje pismena, kao i pružanje pravnih savjeta i zastupanje u postupcima vansudskog rješavanja sporova. Takođe, obuhvata pravni savjet i zastupanje u postupcima pred Državnim tužilaštvom, pred sudovima u prvom i drugom stepenu, kao i u vezi s vanrednim pravnim ljekovima i ustavnom žalbom.

2.2. INSTITUCIONALNI OKVIR

Osnovne pravosudne institucije su sudovi i državno tužilaštvo.

SUDSTVO

Sudovi su primarni mehanizam zaštite ljudskih prava. Njihova uloga u zaštiti prava manjina je posebno važna, s obzirom da su zaduženi za tumačenje i primjenu zakona, uključujući i one koji se odnose na zaštitu prava manjina. Sudovi su ti koji kroz svoje presude daju praktičnu primjenu zakonskim odredbama i osiguravaju njihovu dosljednu primjenu, pružaju zaštitu pojedincima i grupama od diskriminacije. U slučajevima kada pripadnici/ce manjinskih naroda smatraju da su bile žrtve diskriminacije, sudovi im pružaju mogućnost da se bore za svoja prava i imaju zadatak da osiguravaju da svi postupci budu pravični, transparentni i da se odvijaju u skladu sa zakonom, što je posebno važno za pripadnike/ce manjina koje mogu biti marginalizovane ili izložene predrasudama.

Organizacija i nadležnost sudova vrši se prema Zakonu o sudovima.¹² S obzirom da su monitori pratili suđenja u osnovnim i višim sudovima, osvrnućemo se ukratko na organizaciju ovih sudova.

Osnovni sudovi, kojih ima 15 u Crnoj Gori, nadležni su, između ostalog, da postupaju u postupcima za krivična djela za koja je zakonom propisana kazna do deset godina zatvora. Ovi sudovi pokrivaju različite teritorijalne jedinice, a neki sudovi pokrivaju teritoriju više opština.

Osnovni sudovi u Baru, Cetinju, Danilovgradu, Herceg Novom, Kolašinu, Pljevljima, Rožajama i Ulcinju nadležni su samo za teritorije svojih opština, tj. opština u kojima su osnovani, dok je Osnovni sud u Beranama nadležan za teritoriju opština Berane, Andrijevice i Petnjica; Osnovni sud u Bijelom Polju za teritoriju opština Bijelo Polje i Mojkovac; Osnovni sud u Nikšiću nadležan je za teritorije Opštine Nikšić i Plužine, a Osnovni sud u Žabljaku za teritorije opština Žabljak i Šavnik. Nadležnost Osnovnog suda u Kotoru prostire se na teritorije opština Kotor, Budva i Tivat, dok je nadležnost Osnovnog suda u Plavu za teritorije Plava i Gusinja. Na kraju, Osnovni sud u Podgorici je nadležan za teritorije Glavnog grada Podgorica, opštine Tuzi i, prema posljednjim izmjenama Zakona iz 2024. godine – opštine Zeta.

¹² „Sl. list CG“, br. 11/2015, 76/2020 i 54/2024

Kada je riječ o višim sudovima, njihova nadležnost određena je prema područjima osnovnih sudova, tj. Viši sud u Bijelom Polju je nadležan za područja osnovnih sudova u Bijelom Polju, Beranama, Žabljaku, Kolašinu, Plavu, Pljevljima i Rožajama, a Viši sud u Podgorici nadležan je za područja osnovnih sudova u Podgorici, Baru, Danilovgradu, Kotoru, Nikšiću, Ulcinju, Herceg Novom i Cetinju.

Viši sud odlučuje o žalbama protiv odluka osnovnih sudova i sprovodi postupak utvrđivanja pretpostavki povodom zahtjeva za izdavanje okrivljenih i osuđenih lica. U domen njegovih zadataka spadaju i poslovi međunarodne krivičnopravne pomoći u krivičnim stvarima po zamolnicama za saslušanje lica, sprovođenje posebnih dokaznih radnji, kao i drugi oblici međunarodne krivičnopravne pomoći.

Viši sud, osim drugih nadležnosti, ima odgovornost da u prvom stepenu sudi u krivičnim postupcima za djela za koja je propisana kazna zatvora duža od deset godina. Takođe, nadležan je za suđenje u predmetima koji se odnose na sledeća krivična djela: ubistvo na mah, silovanje, zloupotrebu položaja u privrednom poslovanju (prema članu 272 stav 3 Krivičnog zakonika Crne Gore), ugrožavanje bezbjednosti vazdušnog saobraćaja, neovlašćenu proizvodnju, držanje i stavljanje u promet opojnih droga, pozivanje na nasilnu promjenu ustavnog uređenja, odavanje tajnih podataka, izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti, povredu teritorijalnog suvereniteta, udruživanje radi protivustavne djelatnosti, kao i pripremanje djela protiv ustavnog uređenja, bezbjednosti Crne Gore i protiv čovječnosti ili drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom.

Bez obzira na pravila o mjesnoj nadležnosti, Viši sud u Podgorici posebno je zadužen za suđenje za krivična djela organizovanog kriminala, visoke korupcije, pranja novca, terorizma i ratnih zločina.

DRŽAVNO TUŽILAŠTVO

Tužilaštva, kao i sudovi, organizovana su na nekoliko nivoa (osnovna državna tužilaštva, viša državna tužilaštva, Specijalno državno tužilaštvo i Vrhovno državno tužilaštvo), a njihov rad i nadležnost su uređeni Zakonom o državnom tužilaštvu.¹³ Državno tužilaštvo je jedinstven i samostalan organ, zadužen za gonjenje učinilaca krivičnih djela i drugih kažnjivih djela koja se gone po službenoj dužnosti,¹⁴ a njegovo funkcionisanje organizuje se na nekoliko nivoa.

U Crnoj Gori ima 13 osnovnih državnih tužilaštava. Svako osnovno državno tužilaštvo ima nadležnost za područje jednog ili više osnovnih sudova.

Osnovna državna tužilaštva u Baru, Beranama, Bijelom Polju, Cetinju, Herceg Novom, Kolašinu, Kotoru, Nikšiću, Plavu, Rožajama, i Ulcinju, osnivaju se za područja osnovnih sudova u tim opštinama.

Osnovno državno tužilaštvo u Podgorici osniva se za područje Osnovnog suda u Podgorici i Osnovnog suda u Danilovgradu, dok se Osnovno državno tužilaštvo u Pljevljima osniva za

¹³ „Sl. list CG”, br. 11/2015, 42/2015, 80/2017, 10/2018, 76/2020, 59/2021 i 54/2024

¹⁴ Čl. 134 Ustava Crne Gore

područje Osnovnog suda u Pljevljima i Osnovnog suda u Žabljaku.

Viša državna tužilaštva u Bijelom Polju i Podgorici osnivaju se za područje ova dva viša suda.

Vrhovno državno tužilaštvo i Specijalno državno tužilaštvo osnivaju se za teritoriju Crne Gore, sa sjedištem u Podgorici.

METODOLOGIJA

Za potrebe ovog projekta angažovani su monitori suđenja koji su pratili ročišta u krivičnim postupcima i vršili uvid u spise pravosnažno okončanih krivičnih predmeta. Fokus je bio na osnovnim sudovima u Baru, Bijelom Polju, Nikšiću i Podgorici, kao i Višem sudu u Bijelom Polju i Višem sudu u Podgorici, odabranim na osnovu veličine populacije i prisustva manjinskih naroda prema Popisu stanovništva iz 2011. godine, budući da posljednji popis nije bio završen u vrijeme izrade projekta.

Istraživanje se prvenstveno bavilo poštovanjem ljudskih prava pripadnika manjinskih naroda u krivičnim postupcima, s posebnim osvrtom na pripadnike/ce RE populacije, te primjenom zakona i međunarodnih standarda, naročito članova 5 i 6 EKLJP. Svi podaci prikupljeni kroz standardizovane formulare, kako kvantitativni, tako i kvalitativni, korišćeni su za formulaciju zaključaka i preporuka, pri čemu su imena sudija i stranaka izostavljena iz izvještaja radi zaštite privatnosti.

Kako su analizirani samo predmeti sa optuženima ili oštećenima koji su pripadnici/ce manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, uzorak je bio manji nego u prethodnim projektima praćenja suđenja, i sam period praćenja suđenja je bio znatno kraći, pa je period analize pravosnažno okončanih predmeta usklađen s prethodnim CeMI-jevim projektom za upoređivanje i utvrđivanje eventualnih razlika u postupanju. Monitori su pratili **61** predmet na **68** glavnih ročišta, dok su vršili uvid u **95** pravosnažno okončanih predmeta. Iako je prvobitno bilo predviđeno da se prati rad Višeg suda u Bijelom Polju, predmeti koji su odgovarali traženim parametrima nalaze se trenutno u Apelacionom sudu. U Višem sudu u Podgorici monitorima je na uvid dat samo jedan predmet koji je odgovarao traženim parametrima. Od ukupnog broja analiziranih predmeta, **44** su bili pritvorskog tipa, tj. predmeti u kojima je određen pritvor. Monitori su pratili rad sudova ukupno u **156** predmeta, i ispunili **208** formulara, s najvećim brojem predmeta analiziranim u Osnovnom sudu u Podgorici (**103** predmeta – 66%).

Sam monitoring suđenja sproveden je po usklađenoj CeMI-jevoj metodologiji posmatranja suđenja, koja je bazirana na metodologiji koju je prvi put izradio OEBS, pod nazivom „Praćenje suđenja: priručnik za praktičare“. U okviru projekata monitoringa sudskih postupaka, CeMI primjenjuje principe i načela objektivnosti, saglasnosti i nemiješanja u sudski postupak.

Ovo u suštini znači da se CeMI-jevi posmatrači ne miješaju, tj. ne utiču na tok postupka ili ishod suđenja, što sa druge strane ne isključuje kritiku pravosudnih organa. Ali kritika mora biti zasnovana na objektivnim, tačnim i nepristrasnim informacijama, a zaključci i preporuke uravnotežene.

ANALIZA SUDSKE PRAKSE U KRIVIČNIM POSTUPCIMA U KOJIMA SU OPTUŽENI I/ILI OŠTEĆENI PRIPADNICI MANJINSKIH NARODA

Prije analize podataka treba napomenuti da su monitori primijetili da spisi predmeta nijesu uvijek jednako uredni i da ponekad u njima nedostaju određeni podaci, poput naredbe za zakazivanje glavnog pretresa ili rješenja o postavljanju branioca po službenoj dužnosti itd. Izostanak ovih podataka ne znači nužno da navedene procesne radnje nijesu sprovedene. Štaviše, zaključak o tome da jesu najčešće se može izvući i na osnovu drugih dostupnih podataka. Međutim, ovo znači da monitori u spisima nijesu uvijek mogli da nađu dokaz o izvršenju određenih radnji. S obzirom na to da spisi i zapisnici predstavljaju formalno-pravni prikaz toka postupka, izvan tih dokumenata nije moguće potvrditi valjanost sprovedenih radnji.

4.1. PRETHODNI POSTUPAK

Tokom praćenja postupaka koji se odnose na pripadnike manjinskih zajednica, primijetili smo iste nepravilnosti kao i u prethodnim istraživanjima. Iako nijesu vezane isključivo za prava manjinskih naroda, ukratko ćemo ih napomenuti.

Naime, u pojedinim tužilačkim spisima nije bilo službenih zabilješki niti zapisničkih konstatacija o prisustvu okrivljenog i branioca tokom saslušanja svjedoka ili svjedoka/oštećenog, kao ni o razlogu njihovog eventualnog odsustva, odnosno da je zabilježeno da se oštećeni izjasnio da ne želi da prisustvuje saslušanju okrivljenog/oštećenog (čl. 262 st. 2 i 3 u vezi sa čl. 282 st. 4 ZKP-a). Slično tome, u zapisnicima o saslušanju okrivljenih, nedostaje potvrda o tome da su bili pitani da li žele da prisustvuju saslušanju oštećenog ili svjedoka i da ih je tužilac o tome obavijestio na odgovarajući način (čl. 282 st. 1 ZKP-a).

Dalje, uočeno je da u tužilačkim spisima ne postoje pisani pozivi za saslušanje – prema podacima kojima raspolažemo, tužioci u većini postupaka stranke i oštećene pozivaju telefonom, što nije u skladu sa ZKP-om (čl. 195 i čl. 112), koji zahtijeva pisani poziv, posebno u prekrivičnoj fazi postupka. Takođe, u zapisnicima o saslušanju okrivljenog često su izostavljena precizna pitanja tužioca, a umjesto toga stoji opšta konstatacija: „Na posebno pitanje tužioca, okrivljeni/oštećeni/svjedok izjavi...“, što ostavlja mogućnost za postavljanje sugestivnih pitanja. Ovo može dovesti do povrede čl. 100 st. 6 ZKP-a, koji propisuje da se pitanja postavljaju isključivo radi popunjavanja praznina ili otklanjanja protivrječnosti u iskazu okrivljenog.

U kontekstu pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, naročito pripadnika RE populacije, ovo je posebno važno istaći, jer se najčešće radi o licima sa nižim stepenom obrazovanja, koja nijesu u dovoljnoj mjeri upoznata sa svojim pravima. Takođe, kod ovih lica može postojati i jezička barijera, što može dodatno otežati njihov položaj u krivičnim postupcima.

4.2. PRVOSTEPENI POSTUPAK

Redovni krivični postupak podrazumijeva prvostepeni krivični postupak i postupak po pravnom lijeku, pri čemu je prvostepeni postupak podijeljen na prethodni i glavni krivični postupak. U okviru prethodnog postupka nalazimo dvije faze: istragu i optuženje. Kada optužnica postane pravosnažna, prethodni postupak se završava,¹⁵ a započinje glavni krivični postupak u kojem se rješava predmet suđenja. Glavni krivični postupak se sastoji od tri dijela: priprema glavnog pretresa, glavni pretres i izricanje presude.¹⁶

Monitori su tokom prvostepenog postupka analizirali spise predmeta i popunjavali standardizovane formulare koji su obuhvatali kontrolu optužnice, zakazivanje i održavanje ročišta, pravo na javno izricanje presude, kao i prosječno trajanje postupka. Osim toga, u slučajevima tzv. pritvorskih predmeta popunjavali su posebne formulare vezane za rješenja o određivanju pritvora, pritvorske osnove, zahtjeve pritvorenih lica itd. Nalazi su organizovani u skladu sa strukturom formulara, čime je omogućena detaljna analiza procesa u prvostepenom postupku.

4.2.1. KONTROLA OPTUŽNICE

4.2.1.1. POSTUPAK KONTROLE OPTUŽNICE

Po prijemu optužnice, predsjednik vijeća, u roku od 15 dana, zakazuje ročište radi ispitivanja i ocjene zakonitosti i opravdanosti optužnice. Na ovo ročište poziva se tužilac, okrivljeni i branilac, uz napomenu da će se ročište održati i u njihovom odsustvu ukoliko se ne odazovu na uredan poziv. Ročište će se takođe održati čak i ako se poziv okrivljenom nije mogao dostaviti na dosada poznatu adresu. Predsjednik vijeća najprije provjerava prisutnost svih pozvanih i urednost uručenja poziva, zatim otvara ročište i prisutne upozna sa sadržajem optužnice koja je dostavljena sudu radi kontrole i potvrđivanja. Tužilac iznosi dokaze na kojima se temelji optužnica, dok okrivljeni i branilac imaju pravo da ukažu na eventualne proceduralne propuste, nezakonite dokaze ili nedostatak dovoljno dokaza za osnovanu sumnju, kao i na dokaze koji idu u korist okrivljenom.

U slučajevima gdje sud utvrdi da postoje greške u optužnici, proceduralni nedostaci ili potreba za dodatnim razjašnjenjem stanja stvari, optužnica se vraća tužiocu kako bi se ti nedostaci otklonili ili dopunila istraga. Tužilac je obavezan da u roku od tri dana podnese ispravljenu optužnicu ili da u roku od dva mjeseca dopuni istragu. Na osnovu opravdanih razloga, tužilac može zatražiti produženje roka. Ako tužilac ne ispoštuje rok, mora obavijestiti neposredno više državno tužilaštvo o razlozima kašnjenja. U slučaju da oštećeni kao privatni tužilac ne ispoštuje rok, smatra se da je odustao od gonjenja, a postupak se obustavlja.

Ako sud ocijeni da je za opravdanost optužnice potrebno razjašnjenje, optužnica oštećenog kao privatnog tužioca može biti prosljeđena sudiji za istragu koji će u roku od dva mjeseca preduzeti potrebne dokazne radnje.

¹⁵ Radulović, Drago, Krivično procesno pravo, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica, 2009, str. 282

¹⁶ Grubač, Momčilo, Krivično procesno pravo, Službeni glasnik, Beograd, 2006, str. 73; neki umjesto „izricanje“ presude koriste frazu „donošenje i objavljivanje“ presude; pogledati: Radulović, Drago, Krivično procesno pravo, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica, 2009, str. 282

Prema praksi Vrhovnog suda Crne Gore, u predmetu povodom dugog trajanja kontrole optužnice, sud je ocijenio da je, ukoliko postupak potvrđivanja optužnice ni poslije dvije i po godine još uvijek nije okončan, a rješenje koje je doneseno u postupku kontrole optužnice je tri puta ukidano od strane Apelacionog suda Crne Gore, došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku zagarantovano odredbom čl. st 6 st. 1 EKLJP i priznato je pravo na pravičnu naknadu.¹⁷

4.2.1.2. ANALIZA STANJA

Uvidom u spise pravosnažno okončanih predmeta, monitori su analizirali 31 predmet u kojem je podignuta optužnica, od 95 predmeta u koje su vršili uvid, i to: Osnovni sud Podgorica – 22, Osnovni sud Nikšić – 4, Osnovni sud Bar – 3, Osnovni sud Bijelo Polje – 1 i Viši sud Podgorica – 1. U ostalim predmetima radilo se o optužnom predlogu.

Od 31 predmeta u kojima je podignuta optužnica, u 21 predmetu bio je određen pritvor: Osnovni sud Podgorica – 15, Osnovni sud Nikšić – 3, Osnovni sud Bar – 1, Osnovni sud Bijelo Polje – 1, Viši sud Podgorica – 1.

Rok za zakazivanje ročišta za kontrolu optužnice od 15 dana prekoračen je u **20 predmeta (64,5%)**, od toga u **13 pritvorskih predmeta (61,9%)**. Prosječno vrijeme potrebno za zakazivanje ročišta za kontrolu optužnice iznosilo je **27 dana**. Najkraći zabilježeni rok za zakazivanje ročišta za kontrolu optužnice iznosio je **6 dana** a najduži **77 dana**, dok je najduži rok u pritvorskim predmetima iznosio **62 dana**.

S obzirom na to da je analiza obuhvatila samo predmete iz ograničenog broja sudova, vjerovatno je da bi prosječno trajanje bilo niže na većem uzorku. Ovakvu pretpostavku baziramo na rezultatima analize iz 2023. godine, u kojoj je, na znatno većem uzorku predmeta, utvrđeno da je rok bio prekoračen u **55,45%** slučajeva.¹⁸

Iako bi prosječan rok možda bio niži na većem uzorku, prekoračenje roka u preko 50% analiziranih predmeta, naročito u pritvorskim predmetima, zabrinjavajući je pokazatelj neefikasnosti pravosudnog sistema, koji se može direktno odraziti na stepen poštovanja ljudskih prava, posebno kada je riječ o ranjivim kategorijama stanovništva kao što su pripadnici/ce RE populacije.

U jednom pritvorskom predmetu optužnica je vraćena tužiocu na dopunu istrage.

Rok za potvrđivanje optužnice je **osam dana**, a u složenim predmetima **15 dana** od dana održavanja ročišta radi kontrole optužnice (čl. 296 st. 1 ZKP-a).

Analiza praćenih predmeta je pokazala da je u najvećem broju slučajeva ovaj rok poštovan, tj. u 26 od 31 predmeta, optužnica je potvrđena istog dana kada je održano ročište za kontrolu optužnice (**83,87%**), dok je u jednom predmetu u **Osnovnom sudu u Baru** ovaj rok prekoračen za dva dana, tj. iznosio je **17 dana**. U još jednom predmetu vođenom pred

¹⁷ Vrhovni sud Crne Gore, Tpz br. 24/16 od 27.09.2016. godine

¹⁸ CeMI, *Godišnji izvještaj o praćenju sudskih postupaka u Crnoj Gori, jun 2022 – septembar 2023*, str. 32, dostupno na: <https://cemi.org.me/storage/uploads/DezmzNaECzHPCq1J6K4AuH7h3SCPbruZKwN3y3IT.pdf>

Osnovnim sudom u Podgorici, ovaj rok je iznosio **14 dana**, međutim, kako nije moguće metodološki utvrđivati stepen složenosti svakog analiziranog predmeta, nije bilo moguće ni procijeniti da li je prekršen rok od osam dana za manje složene predmete.

4.2.2. PRIPREMNO ROČIŠTE I GLAVNI PRETRES

4.2.2.1. PRAVNI OKVIR

Pripremno ročište, regulisano čl. 305 ZKP-a, omogućava sudu da definiše tok glavnog pretresa, uključujući plan izvođenja dokaza, vremenski raspored i ostale detalje. U roku od dva mjeseca, ako predsjednik vijeća procijeni da je potrebno, pozivaju se stranke, branioci, oštećeni, njihovi punomoćnici, kao i eventualni vještaci i ostali relevantni učesnici. Predsjednik vijeća prisutne obavještava o planu suđenja i traži njihovo izjašnjenje, posebno u vezi sa dokaznim prijedlozima i mogućnostima da prisustvuju suđenju u određene dane i vrijeme.

Stranke se upozoravaju da sve dokazne prijedloge po pravilu treba iznijeti na pripremnom ročištu. Kasnije predloženi dokazi na glavnom pretresu zahtijevaju objašnjenje zašto nijesu ranije iznijeti, a sud može odbiti te prijedloge ako stranke ne dokažu da nijesu znale ili mogle znati za potrebne dokaze.

Glavni pretres, koji vodi predsjednik vijeća, podrazumijeva saslušanje optuženog, svjedoka i vještaka. Predsjednik vijeća upravlja redom u sudnici, odlučuje o prijedlozima i prigovorima stranaka, te brine o efikasnom pretresanju predmeta i otklanjanju svega što bi nepotrebno odužilo postupak.

Redosljed glavnog pretresa određen je ZKP-om, ali vijeće može prilagoditi redosljed zbog broja optuženih, krivičnih djela i obima dokaza. Po potrebi, predsjednik vijeća može, na predlog stranaka ili po službenoj dužnosti, odložiti pretres do 15 dana i obavijestiti sve pozvane. U cilju zaštite ugleda suda i svih učesnika postupka, predsjednik vijeća može narediti pretese prisutnih i udaljavanje narušilaca reda, dok je korišćenje audiovizuelnih sredstava u sudnici dozvoljeno samo uz posebno odobrenje Vrhovnog suda.

Prilikom prvog saslušanja okrivljenog, sud će ga pitati za osnovne lične podatke, između ostalog i za jezik kojim želi da se služi u postupku. Ako je okrivljeni maloljetan, obavezno se navodi zakonski zastupnik.

Nakon što okrivljeni bude upoznat sa obavezom da se odaziva pozivu suda i da prijavi svaku promjenu adrese, biće mu predočena prava i obaveze: da zna za šta je optužen, osnov sumnje, pravo da ne iznosi odbranu niti odgovara na pitanja, te da će se njegov iskaz koristiti kao dokaz, i pozvaće ga da, ako želi, iznese svoju odbranu.

Izjašnjenje okrivljenog o pravima biće evidentirano u zapisnik i potvrđeno njegovim potpisom. Sud je dužan da mu omogući neometano izlaganje o svim okolnostima koje ga terete i da iznese sve činjenice koje idu u njegovu korist. Nakon što završi izlaganje, postavljaju mu se dodatna pitanja radi pojašnjenja nejasnoća.

Saslušanje okrivljenog se vrši uz puno poštovanje njegove ličnosti, a zabranjeno je primjenjivati bilo koji vid sile, prijetnje, obmane, iznude ili druga sredstva koja bi navela okrivljenog na priznanje.

Okrivljeni može biti saslušan bez prisustva branioca ako se izričito odrekne tog prava, a odbrana nije obavezna, ako branilac nije prisutan i ne postoji mogućnost da angažuje drugog branioca, ili ako nije osigurao prisustvo branioca u roku od 24 časa nakon što je poučen o ovom pravu, osim u slučajevima obavezne odbrane.

Ukoliko se prekrše odredbe o pravu na branioca ili na poštovanje ličnih prava okrivljenog, ili ako njegovo izjašnjenje o pravu na branioca nije zavedeno u zapisnik, taj iskaz ne može se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku.

4.2.2.2. ANALIZA STANJA

Monitori su analizirali različite aspekte glavnog pretresa, uključujući zakazivanje glavnog pretresa, broj održanih ročišta, broj odloženih ročišta, razloge za odlaganje, broj prekida, razloge za prekid, objavljivanje presude, dostavljanje presude, prosječno trajanje prvostepenog i prosječno trajanje drugostepenog postupka, kao i trajanje pritvora i osnove za određivanje pritvora.

Prije nego što detaljnije obradimo statističke nalaze, kada je riječ o predmetima koje su monitori posmatrali i analizirali, možemo istaći sljedeća opažanja:

- *U svim analiziranim predmetima u kojima su optuženi bili pripadnici RE populacije, radilo se o licima lošeg imovnog stanja. Samo u jednom predmetu, u kom nijesu bili ispunjeni uslovi za obaveznu odbranu, optuženi je zbog slabog imovnog stanja zatražio postavljanje branioca, u skladu sa čl. 70 ZKP-a.* Monitori su, prisustvujući ročištima u kojima su optuženi pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, stekli utisak da ta lica, osim što ne poznaju svoja prava, najčešće ih ne razumiju ni kada ih sudija pročita. Iako sud nema formalnu obavezu da detaljno obrazlaže prava optuženom koji je izjavio da ih razumije, u slučajevima u kojima je očigledno da postoji barijera u razumijevanju, dodatna objašnjenja mogla bi doprinijeti boljoj zaštiti prava optuženog.

Takođe, monitori nijesu zabilježili nijedan slučaj obraćanja učesnika u postupku kancelariji za besplatnu pravnu pomoć. Štaviše, uvidom u izvještaje Sudskog savjeta u proteklih nekoliko godina, može se vidjeti da iznos novca utrošen na besplatnu pravnu pomoć u kontinuitetu opada, što ukazuje na sve manju primjenu ovog mehanizma. Nakon usvajanja posljednjih izmjena 2015. godine broj zahtjeva za BPP iznosio je 761, dok je u 2023. godini taj broj više nego duplo manji, tj. 352, s tim što je odobreno samo 284 zahtjeva.¹⁹ Iako nema konkretnih podataka o tome ko su bili korisnici, nizak broj zahtjeva je indikator neupućenosti javnosti u postojanje ovog mehanizma. I na internet stranici Osnovnog suda u Podgorici može se pronaći objava iz 2022. godine u kojoj se navodi da je evidentna slaba zainteresovanost ranjivih kategorija za korišćenje ovog prava.²⁰ Ovi

¹⁹ Godišnji izvještaj o radu Sudskog savjeta i ukupnom stanju u sudstvu za 2023. godinu, str. 72

²⁰ Više o tome: <https://sudovi.me/osp/g/sadrzaj/RRy3>

nedostaci su prepoznati i u Strategiji reforme pravosuđa 2024-2027, gdje se navodi da su ranjive kategorije stanovništva i dalje nedovoljno informisane o pravima koja pruža.²¹

- *U predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici za krivično djelo izazivanja opšte opasnosti, optuženi albanske nacionalnosti, koji ranije nije bio osuđivan, oslobođen je od optužbi nakon što je proveo devet mjeseci u pritvoru. Jedini dokaz protiv optuženog bio je DNK nalaz, koji prema sudskoj praksi nije dovoljan za osuđujuću presudu.*
- *U predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici, ročište je odloženo zbog odsustva okrivljenog, na vremenski period duži od 30 dana. Po kazivanju postupajućeg sudije, do dužeg odlaganja je došlo jer, u situacijama kada policija ne dovede okrivljenog i ne obavijesti sud o razlozima izostanka, kao i kada se razmatra raspisivanje potjernice, značajno vrijeme se gubi na komunikaciju između nadležnih organa.*
- *U predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici, vođenom za krivično djelo protivpravnog lišenja slobode, u kojem su i optuženi i oštećena pripadnici RE populacije, ročište je odloženo nakon što je advokat odbrane naveo da je pogrešno upisao vrijeme održavanja ročišta. Radi se o advokatu koji je pravosudnim organima poznat po praksama koje često dovode do odugovlačenja postupaka. Postupajući sudija, međutim, nije smatrao potrebnim da advokata kazni zbog odugovlačenja postupka shodno čl. 251 ZKP-a.*
- *U predmetu za krivično djelo davanja mita protiv okrivljenog pripadnika albanske nacionalnosti i državljanina Albanije, koji se nalazi u pritvoru, postupajući sudija bio je primoran da proširi istragu postavljanjem pitanja optuženom koja je, po svojoj prirodi, trebalo da budu obuhvaćena tokom istrage.*
- *Predmet pred Osnovnim sudom u Baru protiv pripadnika albanske nacionalne manjine koji se nalazio u pritvoru, oslikava neke od problema u funkcionisanju pravosuđa izazvane nedostatkom sudija. Naime, u ovom slučaju došlo je do tri izuzeća sudija iz objektivnih razloga – sudije su već postupale u ranijim fazama postupka, a jedan sudija je bio u bračnom odnosu s braniocem optuženog. Kako nije bilo drugih sudija koji bi mogli suditi u ovom predmetu, predmet je preuzeo Osnovni sud u Ulcinju.*
- *U predmetu vođenom pred Osnovnim sudom u Nikšiću za krivično djelo teške krađe protiv optuženog pripadnika RE populacije, pritvoreni optuženi zatražio je od suda da mu pošalje branioca u posjetu, jer ga nije posjetio već četiri mjeseca. Pritvorenik nije znao ni ime branioca ni njegov broj telefona. U troškovniku su zabilježene samo dvije posjete branioca, koje su uslijedile nakon što je optuženi više puta tražio da ga branilac posjeti. Takođe, pritvorenik je tražio da mu se dostavi presuda, koju je čekao dva mjeseca. Iako ovaj slučaj ne zadovoljava kriterijume za postojanje neefektivne odbrane prema standardima EKLJP, postavlja se pitanje zbog čega pritvoreno lice nema osnovne informacije o svom braniocu, te zašto mora više puta tražiti od suda da mu obezbijedi posjetu branioca.*
- *Monitori su zabilježili samo jedan slučaj pred Osnovnim sudom u Podgorici u kom je optuženi, pripadnik RE populacije tražio branioca po čl. 70 ZKP, koji predviđa mogućnost*

²¹ *Strategija reforme pravosuđa 2024-2027*, Vlada Crne Gore, str. 39, dostupno na: <https://rm.coe.int/hf7-judicial-reform-strategy-cnr/1680b108b8>

da se okrivljenom, i kada ne postoje uslovi za obaveznu odbranu, može dodijeliti branilac ako to zahtijevaju interesi pravičnosti, pod uslovom da on ne može sam snositi troškove odbrane. Ovdje je važno istaći da se u svim posmatranim predmetima radilo o licima lošeg imovnog stanja, pa se postavlja pitanje informisanosti pripadnika/ca RE populacije o svojim pravima.

4.2.3. ROČIŠTA NA GLAVNOM PRETRESU

Ukupan broj ročišta u 95 predmeta praćenih putem uvida u pravosnažne sudske odluke u nadziranim sudovima, iznosio je **342**, od čega su 333 održana u osnovnim sudovima, a devet u Višem sudu u Podgorici. Od toga, broj održanih ročišta iznosio je **155 (45,32%)**, dok je **187 ročišta (54,67%)** bilo odloženo. U poređenju sa nalazima koje smo dobili izvještaju o posmatranju suđenja 2023. godine na znatno većem uzorku, relativni odnos održanih i odloženih ročišta je sličan.²²

Pod „odloženim ročištima“ u kontekstu ovog izvještaja misli se na ona ročišta na kojima nijesu preduzimate procesne radnje. To su ročišta na kojima je sud, nakon utvrđivanja da procesne pretpostavke nijesu ispunjene, donio rješenje o odlaganju. U ovu kategoriju nijesu uključena tzv. „odložena-održana“ ročišta, na kojima su ipak preduzimate određene procesne radnje.

4.2.3.1. RAZLOZI ZA ODLAGANJE ROČIŠTA

Razlozi odlaganja, u skladu sa ZKP-om su:

1. iz važnih razloga na prijedlog stranaka i branioca ili po službenoj dužnosti (čl. 311);
2. nedolazak optuženog (čl. 324);
3. nedolazak branioca (čl. 325);
4. pribavljanje novih dokaza (čl. 328 st. 1);
5. ako se u toku glavnog pretresa utvrdi da je kod optuženog poslije učinjenog krivičnog djela nastupila privremena duševna poremećenost (čl. 328 st. 1);
6. ako postoje druge smetnje da se glavni pretres uspješno sprovede (čl. 328 st. 1)

Najčešći razlog odlaganja, utvrđen u **35 (36,84%)²³** analiziranih predmeta, bilo je odsustvo optuženog; konkretno, **63 ročišta** je odloženo iz ovog razloga, tj. **33,68%** od ukupnog broja odloženih ročišta.

²² Ibidem, str. 40

²³ Procenat je dat u odnosu na broj analiziranih predmeta (95)

RAZLOG ODLAGANJA	BROJ I PROCENAT ODLOŽENIH ROČIŠTA	
Odsustvo optuženog	63	33,68%
Odsustvo oštećenog	43	22,99%
Odsustvo svjedoka	28	14,97%
Odsustvo tužioca	7	3,74%
Odsustvo vještaka	13	6,95%
Odsustvo branioca	6	3,2%
Odsustvo sudije	17	9,09%
Drugi razlozi	10	5,34%
UKUPNO	187	54,67%

4.2.3.2. MJERE PROCESNE DISCIPLINE

Mjere procesne discipline su uređene u čl. 324, 325 i 327 ZKP-a. Monitori su uvidom u 95 predmeta uočili, kao najčešću, mjeru prinudnog dovođenja, dok sud ni u jednom analiziranom predmetu nije izrekao novčanu kaznu. Takođe, primijećeno je da u pojedinim slučajevima pripadnici Uprave policije ne postupaju po naredbama za prinudno dovođenje, nekad i bez obrazloženja.

Takođe, pitanje urednog pozivanja okrivljenih naročito je izraženo kod pripadnika/ca RE populacije, jer se često radi o licima koja nemaju stalno boravište. Osim toga, često, iako imaju adresu, kao povratnici u krivičnim djelima protiv imovine, izlaze sa izdržavanja jedne kazne i vrlo brzo se upućuju na izdržavanje druge, ili im se odredi pritvor u novom predmetu, bez prethodnog obavješćavanja njihove porodice ili komšija. Policija stoga često ne postupa po naredbi za uručenje poziva ili prinudno dovođenje uz obrazloženje da lice nije nađeno na adresi.

- *Tako je pred Osnovnim sudom u Podgorici, u postupku koji se vodio protiv pripadnika RE populacije zbog teške krađe, Uprava policije, što je čest slučaj, odgovorila šablonskim dopisom da nijesu uspjeli pronaći okrivljenog na adresi. Zbog toga nijesu bile ispunjene procesne pretpostavke za nastavak postupka, pa je sud bio prisiljen da odloži ročište i ponovo izda naredbu za prinudno dovođenje, uz napomenu da se od starješine policije očekuje da utiče na službenike da efikasno postupe po naredbi.*
- *Takođe, prisustvovanjem ročištima, zabilježen je slučaj kada je ročište za glavni pretres odloženo već drugi put zbog nedovođenja okrivljenog iz Specijalne bolnice za psihijatriju „Dobrota“ u Kotoru. Sud je odlučio da sačeka neko vrijeme kako bi izbjegao dalje odlaganje, ali je nakon pola sata stigla informacija iz bolnice da okrivljeni nije mogao biti doveden zbog njegovog zdravstvenog stanja, iako sud nije primio zvanični dopis o tome. Zanimljivo je da je porodica okrivljenog tvrdila da su ga prethodno pustili iz bolnice i poslali samog u Podgoricu jer nijesu imali novca za autobus.*

Razlozi za odlaganje ročišta u ovakvim slučajevima ne mogu se pripisati ni sudu ni okrivljenom, već ukazuju na širi problem lošeg socijalnog položaja pripadnika/ca RE populacije, kao i na odgovornost drugih institucija koje imaju posrednu ulogu u postupku.

Mjera prinudnog dovođenja izrečena je u 30 predmeta čak 99 puta, i to: 63 (63,64%) puta optuženom i 36 (36,36%) puta svjedoku. Uprava policije u 50 slučajeva nije postupila po naredbi a u 22 slučaja izostalo je obrazloženje.

Kada je riječ o pritvorskim predmetima, Uprava policije je izdala 15 naredbi za prinudno dovođenje svjedoka i/ili oštećenog u 5 predmeta. Uprava policije nije postupila po naredbi za dovođenje u 12 slučajeva, a 6 puta sud nije bio obaviješten o razlozima nepostupanja.

Ovdje posebno ističemo dva pritvorska predmeta koja su se vodila pred Osnovnim sudom u Podgorici. U jednom takvom predmetu, za krivično djelo uništenje i oštećenje tuđe stvari, Uprava policije 5 puta nije postupila po naredbi za dovođenje svjedoka, dok u drugom predmetu, koji se vodio za krivično djelo krađa, Uprava policije 3 puta nije postupila po naredbi za dovođenje niti je obavijestila sud o razlozima nepostupanja.²⁴

Monitori su takođe bili prisutni na 20 ročišta u Osnovnom sudu u Podgorici u kojima su učesnici bili pripadnici/ce manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, a u kojima je sud izrekao mjeru procesne discipline, od toga je sud 12 puta donio naredbu za prinudno dovođenje, 9 puta za optuženog i 3 puta za svjedoka. Donošenje naredbe za prinudno dovođenje svjedoka zabilježeno je samo u jednom pritvorskom predmetu kom su monitori lično prisustvovali.

4.2.4. PRAVO NA JAVNO IZRICANJE PRESUDE

Prema čl. 375 st. 2 ZKP-a, ukoliko sud nije u mogućnosti da odmah nakon završetka glavnog pretresa izrekne presudu, odložiće objavljivanje presude najduže za tri dana. Takođe će odrediti vrijeme i mjesto objavljivanja presude. U slučaju da presuda ne bude objavljena u roku od tri dana nakon završetka glavnog pretresa, predsjednik vijeća ima obavezu da odmah po isteku tog roka obavijesti predsjednika suda i iznese mu razloge za odlaganje objavljivanja presude.

U posmatranim i analiziranim predmetima do odstupanja od zakonskih rokova za izricanje presude došlo je samo u jednom predmetu pred Višim sudom u Podgorici, gdje je presuda izrečena 14 dana nakon završetka glavnog pretresa. U svim ostalim slučajevima zakonski rok je poštovan, a u najvećem broju slučajeva presuda je bila izricana istog dana.

I dostavljanje presude mora se izvršiti u zakonom propisanom roku, utvrđenom u čl. 378 ZKP-a. Naime, nakon objavljivanja presude, ona se mora pisano izraditi i poslati u roku od jednog mjeseca. U složenim slučajevima, izuzetno, taj rok je produžen na dva mjeseca. Ukoliko presuda nije izrađena unutar tih rokova, predsjednik vijeća ima dužnost pisano obavijestiti predsjednika suda o razlozima za kašnjenje. Predsjednik suda će preduzeti

²⁴ CeMI-jevi monitori suđenja su i u okviru prethodnog projekta posmatranja suđenja naišli na ove probleme. Više o tome: <https://cemi.org.me/storage/uploads/DezmnzNaECzHPCq1J6K4AuH7h3SCPbruZKwN3y3IT.pdf>, str. 43

potrebne mjere kako bi se presuda što prije izradila.

Zbog metodoloških ograničenja koja sprječavaju tačno utvrđivanje složenosti svakog analiziranog slučaja, monitori su se fokusirali na situacije gdje je vremenski rok premašen za više od jednog, ali manje od dva mjeseca, kao i situacije u kojima je rok premašen za više od dva mjeseca.²⁵

Kada je riječ o broju predmeta u kojima je period od donošenja presude do dostavljanja pisane presude trajao više od mjesec dana, ali manje od dva mjeseca, isto je zabilježeno u **25** od 95 analiziranih predmeta (**26,31%**), i to: Osnovni sud Bar – 5; Osnovni sud Bijelo Polje – 5, Osnovni sud Nikšić – 1, Osnovni sud Podgorica – 14.

Do prekoračenja roka za dostavljanje pisane presude u roku dužem od dva mjeseca došlo je u **9 (9,47%)** predmeta, i to: Osnovni sud Bar – 1, Osnovni sud Nikšić – 3, Osnovni sud Podgorica – 5.

U prosjeku, broj dana za dostavljanje presude iznosio je **44** dana u Osnovnom sudu u Baru, **28** dana u Osnovnom sudu u Bijelom Polju, **48** dana u Osnovnom sudu u Nikšiću, **32** dana u Osnovnom sudu u Podgorici.

4.3. DRUGOSTEPENI POSTUPCI

Presuda se može pobijati zbog:

1. bitne povrede odredaba krivičnog postupka;
2. povrede Krivičnog zakonika;
3. pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja;
4. odluke o krivičnim sankcijama, oduzimanju imovinske koristi, troškovima krivičnog postupka, imovinskopravnim zahtjevima (čl. 385 ZKP-a).

Pretraz pred drugostepenim sudom propisan je čl. 395 st. 1 ZKP-a. U drugostepenom postupku, odluke se mogu donositi na sjednici vijeća ili na pretresu. Održavanje pretresa je potrebno samo ako postoji potreba za izvođenjem novih dokaza ili ponavljanjem prethodno izvedenih dokaza zbog netačno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja. Moraju postojati opravdani razlozi da se predmet ne vrati prvostepenom sudu radi ponovnog glavnog pretresa.

Ukupan broj predmeta praćenih uvidom u spise, u kojima se odlučivalo u drugom stepenu je **31 (32,63%)**, od čega **25 (26,31%)** u pritvorskim predmetima.

Sudovi su odbili žalbu u **22** predmeta, od čega u **19** pritvorskih predmeta, a odbacili u jednom predmetu sa određenim pritvorom, dok je žalba usvojena a predmet vraćen na ponovno postupanje u **4** predmeta, od čega u **2** pritvorska predmeta. U **4** predmeta presuda je bila preinačena, od čega u **3** pritvorska predmeta.

²⁵ S obzirom da je izvršen uvid samo u jedan predmet u Višem sudu u Podgorici, u kojem su optuženi i/ili oštećeni bili pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, podatak nije reprezentativan pa ga stoga nećemo navoditi.

U okviru analiziranih predmeta, jedan predmet se izdvaja po visini preinačene kazne. Naime, u jednom predmetu koji se vodio pred Osnovnim sudom u Nikšiću za krivično djelo teška krađa, protiv specijalnog povratnika koji je prethodno sedam puta pravosnažno osuđivan za istorodna ili istovrsna krivična djela, prvostepeni sud izrekao je kaznu od četiri godine zatvora, koju je Viši sud preinačio u dvije godine zatvora. Riječ je upravo o predmetu u kom se pritvoreno lice žalilo da ne zna kako mu se zove branilac i da nije dolazio da ga posjeti u pritvoru.

4.4. PROSJEČNO TRAJANJE POSTUPKA

Dužina razumnog roka nije precizno određena na nivou međunarodnih standarda, u smislu određenog vremenskog okvira u kojem bi postupak trebalo da se okonča. Postoji, međutim, pristup po kojem se utvrđuje postojanje kriterijuma za ocjenu razumnog roka u svakom konkretnom slučaju. U tom smislu, ESLJP koristi sljedeću formulaciju: razumnost dužine postupka mora se ocjenjivati na osnovu okolnosti predmeta i uzimajući u obzir kriterijume koje ustanovljava sudska praksa Suda, a naročito složenost slučaja, ponašanje podnosioca i ponašanje nadležnih vlasti. Analiza sudske prakse ESLJP koju je sprovela Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) 2018. godine²⁶ dovela je do sljedećih smjernica koje se odnose na dužinu trajanja postupaka:

- Ukupno trajanje do dvije godine po stepenu nadležnosti u običnim (nekompleksnim) slučajevima generalno se smatra razumnim. Kada postupak traje duže od dvije godine, Sud pažljivo ispituje slučaj da utvrdi postoje li objektivni razlozi, kao što je kompleksnost slučaja, i da li su nacionalne vlasti pokazale dužnu pažnju tokom procesa;
- U kompleksnim slučajevima, Sud može dozvoliti duže vrijeme, ali posebnu pažnju posvećuje periodima neaktivnosti koji su očigledno prekomjerni. Međutim, duže dozvoljeno vrijeme je rijetko kad više od pet godina i gotovo nikada više od osam godina ukupnog trajanja;
- U takozvanim prioritetnim slučajevima, u kojima je radi o specifičnim pitanjima, sud može odstupiti od opšteg pristupa i utvrditi povredu čak i ako je slučaj trajao manje od dvije godine po stepenu nadležnosti. To će biti slučaj, na primjer, kada je zdravstveno stanje podnosioca zahtjeva kritično pitanje ili kada bi odlaganje moglo imati nepopravljive posljedice za podnosioca zahtjeva;
- Jedini slučajevi u kojima Sud nije utvrdio povredu uprkos očigledno prekomjernom trajanju postupka su oni u kojima je ponašanje podnosioca zahtjeva bilo značajan faktor.

Na osnovu uvida u spise pravosnažno okončanih predmeta koje su monitori analizirali, može se zaključiti da su postupci u prosjeku najduže trajali u predmetima praćenim u Osnovnom sudu u Nikšiću (**608 dana**), zatim u Osnovnom sudu u Bijelom Polju (**277 dana**), pa Osnovnom sudu u Podgorici (**204 dana**) i najkraće u Osnovnom sudu u Baru (**183 dana**).

²⁶ Calvez, Françoise i Regis, Nicolas, *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, third edition – CEPEJ Studies no. 27, str. 5

Na nivou svih posmatranih predmeta u osnovnim sudovima, prosječno trajanje postupka, od podizanja optužnog akta do pravosnažnosti presude, iznosi 318 dana.

Važno je napomenuti da se u većini slučajeva razlozi za odlaganje ročišta, pa samim tim i dugo trajanje suđenja ne mogu pripisati isključivo sudovima. Naprotiv, prisustvom na ročištima, monitori su se uvjerali da sudije, naročito u pritvorskim predmetima, po pravilu preduzimaju sve potrebne mjere kako bi spriječili nepotrebna odugovlačenja postupka. Razlozi za odlaganje su najčešće bili vanjski faktori, poput izostanka pozvanih učesnika koji, iako uredno obaviješteni, ne prisustvuju ročištima. Ovo se dodatno povezuje sa prethodno pomenutim, i relativno čestim, nepostupanjem Uprave policije po naredbama za prinudno dovođenje.

4.5. PRITVOR

Pritvor je predviđen Zakonikom o krivičnom postupku, kao izuzetna mjera za obezbjeđenje prisustva okrivljenog i neometano vođenje krivičnog postupka. Ova mjera može biti primijenjena samo u slučajevima propisanim zakonom i isključivo ako ista svrha ne može biti ostvarena blažim mjerama.

Član 175 ZKP-a propisuje razloge za određivanje pritvora kada postoji osnovana sumnja da je lice počinilo krivično djelo. Pritvor se može odrediti ako:

1. se lice krije ili ako se ne može utvrditi njegov identitet ili ako postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bjekstva;
2. postoje okolnosti koje ukazuju da će uništiti, sakriti, izmijeniti ili falsifikovati dokaze ili tragove krivičnog djela ili da će ometati postupak uticanjem na svjedoke, saučesnike ili prikrivače;
3. postoje okolnosti koje ukazuju da će ponoviti krivično djelo ili dovršiti pokušano krivično djelo ili da će učiniti krivično djelo kojim prijeti;
4. je pritvor nužan radi nesmetanog vođenja postupka, a u pitanju je krivično djelo za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora od deset godina ili teža kazna i koje je posebno teško zbog načina izvršenja ili posljedica;
5. uredno pozvani optuženi izbjegava da dođe na glavni pretres.

U skraćenom postupku, koji se primjenjuje za krivična djela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, razlozi za određivanje pritvora uređeni su članom 448 ZKP-a i donekle su različiti. Naime, pritvor se, zbog prirode ovih djela, ne može odrediti na osnovu razloga iz člana 175, stav 1, tačka 4, s obzirom na to da se ovaj osnov odnosi na posebno teška djela za koja je predviđena kazna zatvora od deset godina ili teža kazna.

4.5.1. ANALIZA STANJA

U analiziranim predmetima nije bilo slučaja određivanja pritvora iz razloga što se ne može utvrditi identitet lica. Međutim, postoji problem identifikacije u slučajevima koji se tiču pripadnika/ca RE populacije, jer značajan broj ovih lica nema identifikaciona dokumenta. Pored toga, česta je situacija da više osoba dijeli isto ime i prezime, što dodatno može otežati njihov poziv na ročišta za glavni pretres ili dovođenje iz pritvora ili sa izdržavanja kazne po drugom predmetu.

- *Primjer ovog problema u praksi zabilježen je kada je pred Osnovnim sudom u Podgorici, na ročište za glavni pretres, iz pritvora u Bijelom Polju dovedeno pogrešno lice sa istim imenom i prezimenom kao okrivljeni. Tek prilikom uzimanja dodatnih podataka (imena i djevojačkog prezimena majke) utvrđeno je da se radi o različitoj, tj. pogrešnoj osobi.*
- *U drugom postupku pred istim sudom, lice, pripadnik RE populacije, pronađeno je u zatvoru u Bijelom Polju tek nakon četiri odložena glavna pretresa.*

Osim okolnosti koje proističu iz loših socio-ekonomskih uslova u kojima pripadnici/ce RE populacije najčešće žive, možemo navesti i neke druge, specifične okolnosti vezane za određivanje pritvora u predmetima u kojima su učesnici u postupku pripadnici/ce manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

- *U predmetu pred Višim sudom u Podgorici, vođenom protiv optuženog pripadnika RE populacije s kosovskim državljanstvom, tužilac je u predlogu za pritvor naveo osnove iz člana 175 st. 1 tač. 1 i tač. 2. Kao osnov za tačku 1, koja podrazumijeva okolnosti koje ukazuju na opasnost od bjekstva, tužilac se pozvao na činjenicu da je optuženi državljanin Kosova i da ima poslovne i porodične veze sa licima iz inostranstva, iako nigdje nije bilo obrazloženo koje su to veze. Tužilac je takođe nedostatak zanimanja interpretirao kao dokaz da optuženog ništa ne vezuje za Crnu Goru. Ignorirana je pritom činjenica da je optuženi rođen i da živi u Podgorici, gdje ima porodicu, uključujući suprugu i jednogodišnje dijete, kao i da u Podgorici povremeno obavlja fizičke poslove, ali da je trenutno nezaposlen. Tužilac se pritom pozvao i na praksu ESLJP (Punzelt protiv Republike Češke, predstavka br. 31315/96), pokazujući selektivnost i ignorisanje drugih relevantnih presuda poput Neumeister protiv Austrije, predstavka br. 1936/63, u kojoj stoji da **drugi faktori, posebno oni koji se odnose na karakter osobe, njen moral, dom, zanimanje, imovinu, porodične veze i sve vrste povezanosti sa zemljom u kojoj se vodi postupak, mogu ili potvrditi postojanje opasnosti od bjekstva ili učiniti da ta opasnost djeluje toliko malom da ne može opravdati pritvor uoči suđenja.***
- *Sudija za istragu je inicijalno pravilno prepoznao sve relevantne činjenice i odbacio osnov iz tačke 1 u rješenju o određivanju pritvora, prihvativši samo osnov iz tačke 2. Međutim, tužilac je prilikom dostavljanja optužnice i predloga za produženje pritvora, ponovo naveo oba pritvorska osnova, a sudsko vijeće je takav predlog prihvatilo u potpunosti, tj. pritvor je potvrđen po oba navedena osnova.*

Kada su u pitanju okolnosti koje ukazuju na to da će okrivljeni ponoviti krivično djelo ili dovršiti pokušano krivično djelo ili da će učiniti krivično djelo kojim prijeti, ponavljanje istih ili istovrsnih djela (naročito krivičnih djela protiv imovine), pa samim tim i ovaj osnov za

određivanje pritvora, su učestali usljed lošeg socio-ekonomskog položaja pripadnika/ca RE populacije koji ih prisiljava da se u vršenje ovih djela upuštaju svjesni sankcije.

- *Pred Osnovnim sudom u Podgorici je vođen postupak za tešku krađu u produženom trajanju i saizvršilaštvu, protiv supružnika koji ponavljaju djelo krađe sekundarnih sirovina s obrazloženjem kako bi porodici obezbijedili egzistenciju.*

Treba naglasiti da se obrazloženja rješenja kojima se pritvor određuje po ovom osnovu i razlozi kojima se sud rukovodi ne razlikuju u pogledu pripadnika/ca RE populacije u odnosu na opštu populaciju, nego učestalost diktira učestalo vršenje krivičnih djela protiv imovine usljed loših uslova života u kojima veliki broj pripadnika/ca RE populacije živi.

- *U prilog ovome govori i odluka Osnovnog suda u Baru da odbije da usvoji predlog za određivanje pritvora po ovom pritvorskom osnovu jer „ne postoji dovoljan stepen realne opasnosti niti posebne okolnosti koje dokazuju da bi boravkom na slobodi okrivljeni mogao ponoviti krivično djelo, s obzirom da nije ranije osuđivan. Da bi postojala realna opasnost da će okrivljeni ponoviti krivično djelo, neophodno je da ista proizilazi iz njegovog ranijeg života, tj. da iz dokaza proizilazi da je ranije osuđivan.”*
- *U Osnovnom sudu u Bijelom Polju odbijen je predlog tužilaštva da se odredi pritvor u istrazi po ovom pritvorskom osnovu, u predmetu koji se vodi zbog krivičnog djela nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici, jer optuženi nije ranije osuđivan, a predlog se zasniva samo na iskazu svjedoka, a ne i na iskazu žrtve koja se nije pridružila krivičnom gonjenju. S drugog aspekta, neodređivanje pritvora s obrazloženjem da se žrtva nasilja u porodici nije pridružila gonjenju može biti problematično, ako se imaju u vidu odredbe koje nalažu vođenje postupka za ova djela ex officio, nezavisno od toga da li se žrtva pridružila gonjenju ili ne.*
- *Pred Osnovnim sudom u Podgorici, tužilac je predložio određivanje pritvora u istrazi po osnovu iz člana 448 st. 1, t. 1 i 2, ali je sud prihvatio samo osnov iz člana 448 st. 1, tač. 1. Naime, tužilac je smatrao da bi okrivljeni mogao pobjeći, iz razloga što dio porodice okrivljenog živi u Makedoniji a dio u Njemačkoj, dok je okrivljeni državljanin Kosova. Okrivljeni posjećuje majku i braću u Makedoniji svakog drugog mjeseca gdje se zadržava po nekoliko dana. Takođe, nije prvi put nasilan prema žrtvi. Sud je odbio pritvorski osnov po tački 2 jer nije bilo dokaza da je okrivljeni prethodno osuđivan a navedene okolnosti u predlogu za određivanje pritvora nijesu imale karakter posebnih okolnosti koje bi ukazale da bi osumnjičeni boravkom na slobodi ponovio krivično djelo.*

Ovi primjeri ukazuju na problem olakog pristupa pritvoru od strane tužilaštva, koji se ogleda u upotrebi nedovoljno obrazloženih i ponekad slabo zasnovanih osnova za pritvor, kao i nerazumijevanju prakse ESLJP, koju pojedini tužioci koriste kao pokušaj da ojačaju argumentaciju u predlogu za određivanje/produženje pritvora, iako iz suštine stvari proizilazi da okolnosti koje navode ne postoje ili su suprotne navedenom. Takav pristup može dovesti do nesrazmjernog korišćenja pritvora, bez adekvatnog razmatranja svih relevantnih faktora i okolnosti koje bi trebale opravdati ovu izuzetnu mjeru. Dodatno, u ovakvim postupcima se nazire i nepoštovanje principa istine i pravičnosti, kao sastavnog dijela prava na fer i pravično suđenje, a koji, između ostalog, obavezuje državnog tužioca da istinito i potpuno utvrdi činjenice koje su važne za donošenje zakonitih i pravičnih odluka, te s jednakom pažnjom

ispita i utvrdi činjenice koje terete okrivljenog i one koje idu u njegovu korist.

Takođe, monitori nijesu zabilježili nijedan slučaj u kom je protokom vremena određena neka blaža mjera, čak ni u slučajevima kada je jedina okolnost bila opasnost od bjekstva, a koja se može ukloniti oduzimanjem putne isprave i/ili mjerama nadzora poput zabrane napuštanja stana i zabrane napuštanja boravišta, uprkos tome što, prema praksi ESLJP, opasnost od bjekstva ne proističe iz pukog odsustva prebivališta,²⁷ te da se opasnost od bjekstva nužno smanjuje s protokom vremena provedenog u pritvoru.²⁸

4.5.1.1. ODLAGANJE ROČIŠTA I TRAJANJE POSTUPKA U PRITVORSKIM PREDMETIMA

Do odugovlačenja postupka u pritvorskim predmetima po prirodi stvari ne dolazi zbog odsustva okrivljenih, jer se oni iz Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (UIKS), osim u izuzetnim, prethodno opisanim slučajevima, ili iz zdravstvenih razloga, obično dovode na ročišta. Međutim, ročišta za glavni pretres često se odlažu zbog nepristupanja svjedoka i svjedoka-oštećenih.

- *Na ročištu pred Osnovnim sudom u Podgorici, svjedok je obavijestio sud samo pet minuta prije početka ročišta da ne može prisustvovati. Odbrana je odustala od saslušanja svjedoka, vjerovatno s ciljem da se okrivljeni što prije oslobodi iz pritvora ili bude upućen na izdržavanje kazne, jer okrivljeni generalno preferiraju uslove u zatvoru za izdržavanje kazne. Ipak, sud je insistirao na ispitivanju svjedoka, jer je iskaz svjedoka u jednom dijelu bio u neskladu s iskazom okrivljenog.*
- *Takođe, tokom prisustvovanja ročištima, primjećeno je da se postupci često odlažu zbog potrebe za obezbjeđivanjem prisustva tumača za manjinske jezike, prisustva vještaka, dodatnog vještačenja od strane Digitalno-forenzičkog centra, ili zbog tehničkih razloga vezanih za izvođenje dokaza putem reprodukovanja audio-vizuelnih materijala. Ovi razlozi, međutim, nijesu specifični za pripadnike manjinskih naroda, već su česti i u postupcima koji se vode za pripadnike opšte populacije.*

Kada je riječ o podacima dobijenim putem uvida u spise pravosnažno okončanih pritvorskih predmeta, tj. o odlaganju ročišta u 44 pravosnažno okončana pritvorska predmeta u koje su monitori vršili uvid, ukupan broj ročišta iznosio je 132, od čega 123 u osnovnim sudovima i devet u Višem sudu u Podgorici. Od toga, broj održanih ročišta iznosio je 80 (60,6%), dok je 52 ročišta (39,4%) bilo odloženo.

Iako je situacija u pritvorskim predmetima relativno povoljnija, s obzirom na manji broj postupaka i veći procenat održanih ročišta u odnosu na odložena ročišta, važno je napomenuti da su pritvorski postupci hitne prirode. Hitnost podrazumijeva da se ovakvi postupci vode bez nepotrebnog odlaganja, a da trajanje pritvora treba da bude što kraće.

²⁷ Sulaoja protiv Estonije, 2005, st. 64

²⁸ Neumeister protiv Austrije, st. 10

RAZLOG ODLAGANJA	BROJ I PROCENAT ODLOŽENIH ROČIŠTA	
Odsustvo optuženog	8	6,06%
Odsustvo oštećenog	7	5,3%
Odsustvo svjedoka	6	4,54%
Odsustvo tužioca	2	1,51%
Odsustvo branioca	5	3,78%
Odsustvo sudije	5	3,78%
Odsustvo vještaka	8	6,06%
Potreba pribavljanja novih dokaza	2	1,51%
Drugi razlozi*	9	6,81%
UKUPNO	52	39,4%

Od 5 pritvorskih predmeta u kojima je do odlaganja došlo zbog drugih razloga, 4 ročišta su odložena zbog obustave rada advokata, 2 zbog pregovora o sporazumu o priznanju krivice koji su bili u toku, 1 ročište odloženo je zbog pandemije COVID-19, 1 zbog zahtjeva predstavnika oštećenog i 1 zbog toga što vještak nije izradio na vrijeme nalaz i mišljenje.

Što se tiče trajanja postupka, u načelu pritvorski predmeti traju kraće od ostalih predmeta. Najduže su, u prosjeku trajali u Osnovnom sudu u Nikšiću (**274 dana**), zatim u Osnovnom sudu u Baru (**183 dana**) i u Osnovnom sudu u Podgorici (**144 dana**) a najkraće u Osnovnom sudu u Bijelom Polju (**130 dana**).

Na nivou svih posmatranih pritvorskih predmeta u osnovnim sudovima, prosječno trajanje postupka, od podizanja optužnog akta do pravosnažnosti presude, iznosi **183 dana**.

4.5.1.2. TRAJANJE PRITVORA

Prema praksi ESLJP, član 5 postavlja zahtjev da se obezbijedi neodložna i automatska sudska kontrola policijskog i administrativnog pritvora.²⁹ Takođe, sudska kontrola prilikom prvog saslušanja uhapšenog lica mora da bude sprovedena bez odlaganja,³⁰ a svaki period koji premašuje četiri dana smatra se predugačkim.³¹ Prema čl. 267 ZKP-a, osumnjičenog koji je lišen slobode, državni tužilac može zadržati najduže 72h od časa lišenja slobode, ako ocijeni da postoji neki od razloga za određivanje pritvora iz čl. 175 st. 1 ZKP. Zadržanom licu i braniocu državni tužilac će odmah, a najkasnije u roku od dva časa donijeti i uručiti rješenje o zadržavanju.

Kada državni tužilac donese rješenje o zadržavanju osumnjičenog i procijeni da i dalje postoje osnovi za određivanje pritvora, on će podnijeti predlog sudiji za istragu. Ovaj predlog

²⁹ De Jong, Baljet i Van Den Brink protiv Holandije, predstavke br. 8805/79, 8806/79 i 9242/81, st. 51

³⁰ McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva, op.cit., st. 33

³¹ McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva, op.cit., st. 47

mora biti dostavljen sudiji za istragu prije nego što istekne rok zadržavanja. Takođe, u tom periodu, osumnjičeni mora biti doveden pred sudiju za istragu.

Sudija za istragu, u prisustvu državnog tužioca, sasluša osumnjičenog o svim okolnostima koje su relevantne za donošenje odluke o pritvoru. Nakon saslušanja, sudija je dužan da, najkasnije u roku od 24 časa od kada je osumnjičeni doveden, odluči hoće li odrediti pritvor ili odbiti predlog za pritvor.

U analiziranim predmetima nije bilo odstupanja od ovih rokova.

Okrivljeni se, prema odluci sudije za istragu, može zadržati u pritvoru najviše mjesec dana od dana lišenja slobode, a nakon isteka tog roka, može ostati u pritvoru samo uz novo rješenje o produženju. Prije podnošenja optužnog predloga, pritvor traje samo onoliko koliko je potrebno da se provedu dokazne radnje, ali ne duže od 30 dana. O eventualnim žalbama na odluku o pritvoru u istrazi, odlučuje vijeće prvostepenog suda sastavljeno od troje sudija. Nakon što je optužnica podnijeta sudu, pritvor se, uz mišljenje tužioca, može odrediti ili ukinuti jedino rješenjem vijeća, a od momenta podizanja optužnice do izricanja presude u prvom stepenu pritvor može trajati maksimalno tri godine. Vijeće ima obavezu da na prijedlog stranaka ili po službenoj dužnosti periodično provjerava osnovanost pritvora i donosi odluku o njegovom produženju ili ukidanju – svakih 30 dana dok optužnica ne postane pravosnažna, a nakon toga svaka dva mjeseca.

U analiziranim predmetima nije bilo odstupanja od ovih rokova.

Od 44 pritvorska predmeta koja su monitori analizirali, u 41 predmetu pritvor je bio određen tokom faze istrage. Samo **u četiri predmeta pritvor je ukinut tokom te faze:** u tri predmeta u Osnovnom sudu u Baru i u jednom predmetu u Osnovnom sudu u Bijelom Polju. Prosječno trajanje pritvora tokom istrage bilo je **22 dana**, i to: Osnovni sud u Baru – 23 dana, Osnovni sud u Bijelom Polju – 5 dana, Osnovni sud u Nikšiću – 42 dana, Osnovni sud u Podgorici – 22 dana, i Viši sud u Podgorici – 20 dana.

Pritvor je određen ili produžen nakon podizanja optužnog akta u 43 analizirana predmeta, uključujući tri predmeta u Osnovnom sudu u Baru, jedan u Osnovnom sudu u Bijelom Polju, tri u Osnovnom sudu u Nikšiću, 35 u Osnovnom sudu u Podgorici, te jedan u Višem sudu u Podgorici. Nakon određivanja ili produžavanja pritvora u ovoj fazi, **pritvor je trajao do okončanja postupka.**

Pritvor je, nakon podizanja optužnog akta, u prosjeku trajao 84 dana, i to: u Osnovnom sudu u Baru – 79 dana, u Osnovnom sudu u Bijelom Polju – 64 dana, u Osnovnom sudu u Nikšiću – 141 dan, u Osnovnom sudu u Podgorici – 76 dana i u Višem sudu u Podgorici – 64 dana.

U prosjeku, ukupno trajanje pritvora tokom cijelog postupka iznosilo je 106 dana, tj. u Osnovnom sudu u Baru – 103 dana, u Osnovnom sudu u Bijelom Polju – 69 dana, u Osnovnom sudu u Nikšiću – 182 dana, u Osnovnom sudu u Podgorici – 95 dana i u Višem sudu u Podgorici – 84 dana.

4.5.1.3. USLOVI U PRITVORU

Već duži niz godina uslovi u UIKS-u nijesu adekvatni, kako za lica koja izdržavaju kaznu zatvora tako ni za lica u istražnom zatvoru. Samo u 2023. godini, Zaštitniku ljudskih prava i sloboda stigle su 72 pritužbe na uslove u UIKS-u: 10 na zdravstvenu zaštitu; 3 na zabranu mučenja i surovog neljudskog ili ponižavajućeg ponašanja i kažnjavanja; 59 na druga prava ili zakonom predviđenih mogućnosti lica lišenih slobode uključujući premještanje zatvorenika/ca, nedostatak pogodnosti (duža posjeta člana uže porodice, korišćenje zatvorskog telefona o trošku Uprave), otežano razvrstavanje u klasifikacionu grupu; razvrstavanje u kolektiv; radno angažovanje; nedostatak programa i obuka kao i neučešće u kulturnim i sportskim aktivnostima i ostalo.³²

Poštovanje ličnosti i dostojanstva pritvorenih, njihovo smještanje, te mogućnost primanja posjeta i dopisivanja, predstavljaju neke od aspekata u Izvještaju Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja iz 2022. godine. U izvještaju se navodi da su u Istražnom zatvoru u Spužu zabilježeni problemi poput prenatrpanosti, loše ventilacije, pohabanih zidova, kao i nedostatka namještaja, madraca i posteljine. Takođe, postoji problem neredovnog snabdijevanja osnovnim higijenskim proizvodima, što posebno pogađa lica bez finansijskih sredstava, koji se zbog toga moraju oslanjati na druge pritvorenike, čime se povećava rizik od potencijalne eksploatacije. Konkretno se u izvještaju navode pripadnici/ce RE populacije.³³

Komitet navodi da povratnici dolaze pripremljeni, dok pritvorenici koji su prvi put u zatvoru često nedostaju osnovne stvari, a ova situacija naročito pogađa Rome i strane državljane. Komitet je zabilježio slučajeve u kojima su Romi i stranci bili primorani da mole za osnovne potrepštine poput toalet papira, paste za zube i dodatne odjeće. Sistem nabavke preko ustanove nije riješio ovaj problem, jer između porudžbine i isporuke prolazi oko osam dana, a cijene su skoro dvostruko veće od uobičajenih. Slične nepravilnosti uočene su i u Zatvoru u Bijelom Polju.

Opisano stanje potvrđuju i spisi predmeta u koje su monitori vršili uvid. Nedovoljni smještajni kapaciteti i opremljenost pritvorskih jedinica naročito pogađaju RE populaciju, s obzirom na loše imovinske prilike. To je takođe razlog zašto pripadnici/ce ove populacije u nemalom broju predmeta podnose zahtjev za upućivanje na izdržavanje kazne prije pravosnažnosti presude, jer na izdržavanju kazne imaju pravo da rade i tako ostvare barem minimalna sredstva za svoje osnovne potrebe, dok neki nastoje da od tih sredstava dio odvoje i za porodicu.

- *U predmetu vođenom pred Osnovnim sudom u Podgorici, okrivljeni je izjavio da nema pristup kantini niti posjetama, te je podnio zahtjev za upućivanje na izdržavanje kazne prije pravosnažnosti presude kako bi mogao raditi i zarađivati za osnovne potrebe. Taj zahtjev je podnio dva puta, 3. i 17. februara 2023, te je usvojen rješenjem 21. februara, no nalog za izdržavanje kazne izdat je tek 27. marta, nakon što je presuda postala pravosnažna 11. marta 2023. godine.*

³² Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, *Izvještaj o radu za 2023. godinu*, str. 143, dostupno na: https://www.ombudsman.co.me/docs/1715154847_finalizvjestaj_29042024%20_zastitnik.pdf

³³ *Report to the Government of Montenegro on the ad hoc visit to Montenegro carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 7 to 13 June 2022*, p. 26-27, dostupno na: <https://rm.coe.int/1680abb132>

- *Pred istim sudom, pritvoreno lice u istražnom zatvoru u Bijelom Polju, navelo je da nema posjetu, odjeću ni novac za osnovne potrebe. I njemu je odobreno izdržavanje kazne prije pravosnažnosti presude 19. februara 2023, iako je presuda već bila pravosnažna 3. februara.*
- *U Osnovnom sudu u Bijelom Polju, jedan okrivljeni je pisao sudu, navodeći da je već tri puta tražio posjetu advokata radi „ubrzanja pravosnažnosti” – najvjerovatnije misleći na upućivanje na izdržavanje kazne prije pravosnažnosti presude.*
- *U drugom predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici, pritvoreno lice je zahtijevalo prijevremeno upućivanje na izdržavanje kazne radi mogućnosti kontakta sa porodicom. Takođe, u drugom slučaju pred istim sudom, dva saizvršioca su podnijela sličan zahtjev, uz obrazloženje da bi radom i disciplinom mogli ostvariti uslove za uslovni otpust.*
- *U pet predmeta Osnovnog suda u Podgorici zabilježeni su zahtjevi UIKS-a za saglasnost suda za premještanje više pritvorenih lica iz istražnog zatvora u Spužu u zatvor u Bijelom Polju, navodeći kao razlog prenatrpanost, jer se u tom trenutku u pritvoru nalazilo preko 400 lica, dok su kapaciteti istražnog zatvora 284. Ova okolnost posebno pogađa lica lošeg imovnog stanja, poput pripadnika/ca RE populacije. Monitori su primijetili da ova lica, nakon premještanja u zatvor u Bijelom Polju više nemaju posjete od strane porodice, vjerovatno zbog troškova prevoza. Ali u predmetima u koje su monitori imali uvid, pritvorena lica koja su prebačena iz Podgorice u Bijelo Polje, nijesu bila posjećivana ni od strane branilaca.*
- *Prema praksi ESLJP, mogućnost članova porodice da posjećuju zatvorenika od suštinskog je značaja za očuvanje porodičnog života. Stoga je bitan dio prava zatvorenika na poštovanje porodičnog života da im zatvorske vlasti pomognu u održavanju kontakta s bliskim članovima porodice.³⁴*
- *U predmetu vođenom pred Osnovnim sudom u Podgorici, zbog nedostatka smještajnih kapaciteta, okrivljeni je prebačen iz istražnog zatvora u Podgorici u istražni zatvor u Bijelom Polju. Svake nedjelje je tražio telefonski poziv sa porodicom, 10 puta prije nego što je zatražio premještanje u zatvor za kratke kazne prije pravosnažnosti presude, ali u spisima predmeta monitori nijesu našli podatak da je sud postupao po tom zahtjevu. Branilac ga je posjetio pet puta, ali samo dok je bio u istražnom zatvoru u Podgorici.*

34 Vintman protiv Ukrajine, predstavka br. 28403/05, st. 78

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

ZAKLJUČCI

Na osnovu analiziranih podataka, očigledno je da sistemski nedostaci i loši zakonski propisi koji još uvijek nijesu u potpunosti usklađeni sa međunarodnim standardima, doprinose ugroženosti prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Zabrinjavajući su i nalazi da sudovi često ne poštuju pojedine procesne rokove, što je posebno problematično u pritvorskim predmetima koji zahtijevaju hitno postupanje. Na primjer, rok za zakazivanje ročišta radi kontrole optužnice nije bio ispoštovan u više od polovine analiziranih pritvorskih predmeta.

Takođe, evidentan je problem sa učestalim odlaganjima ročišta za glavni pretres – više od polovine svih ročišta u koje su monitori imali uvid bilo je odloženo. Ovo je okolnost koja se ponavlja iz godine u godinu i može se veoma negativno odraziti, kako na prava optuženih, tako i na prava oštećenih.

Posebno se ističu odlaganja u pritvorskim predmetima, gdje su optuženi dodatno ugroženi dužim boravkom u pritvoru. Iako se dugo trajanje suđenja ne može pripisati isključivo sudovima, jer su sudije, naročito u pritvorskim predmetima, prema zapažanjima monitora, preduzimale potrebne mjere kako bi spriječile nepotrebna odugovlačenja postupka, problem odlaganja ročišta ipak ostaje izražen. Razlozi su, ipak, najčešće bili povezani sa spoljnim faktorima, kao što je izostanak uredno obaviještenih učesnika, koji ne prisustvuju ročištima, te sa nepostupanjem Uprave policije po naredbama za prinudno dovođenje tih lica. S obzirom na to da sudovi funkcionišu s manjim brojem sudija od propisanog, problem odlaganja može ukazivati i na preopterećenost sudija.

Problematično je i odlaganje ročišta u vremenskom periodu dužem od mjesec dana, koje je prouzrokovano lošom komunikacijom između suda i drugih nadležnih organa, kao i neažurnošću drugih organa i institucija, pri čemu se gubi pretjerano puno vremena. Sudovi, poučeni iskustvom, odlaganjem ročišta u trajanju dužem od mjesec dana pokušavaju da spriječe dodatno odlaganje ročišta.

Takođe, pripadnici/ce manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, posebno pripadnici/ce RE populacije, često ne poznaju svoja prava, a nerijetko ih ne razumiju ni kada ih sudija pročita. Pritom je važno istaći da su monitori evidentirali samo jedan slučaj u kom je učesnik u postupku tražio pravo na odbranu iz čl. 70 ZKP, dok nijesu zabilježili da su se strane u postupku obraćale kancelariji za besplatnu pravnu pomoć, pa se može zaključiti da još uvijek nije postignut značajan napredak u informisanju građana, naročito ranjivih kategorija stanovništva poput pripadnika/ca RE populacije, o njihovom pravu na besplatnu pravnu pomoć i uslovima za ostvarivanje ovog prava, što im u krajnjem ograničava pristup pravdi.

Iako Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći predstavlja značajan korak ka osiguravanju pristupa pravdi, nedovoljna informisanost o pravima iz ovog zakona ograničava njegovu efikasnost, posebno u domenu zaštite prava lica slabog imovnog stanja, kao što su pripadnici/ce RE populacije.

Posebno ukazujemo na probleme uočene u predmetima u kojima je optuženim licima određen pritvor. Problemi tokom boravka u pritvoru posebno su izraženi zbog loših uslova i ograničenih mogućnosti za kontakt sa porodicom i prijateljima. Prenatrpanost pritvorskih kapaciteta, loši uslovi smještaja, kao i ograničenja u vezi sa posjetama i telefonskim pozivima, naročito pogađaju pritvorenike iz RE populacije, koji često traže da budu upućeni na izdržavanje kazne prije pravosnažnosti presude kako bi što prije napustili pritvor.

Drugi problem odnosi se na prebacivanje pritvorenika iz istražnog zatvora u Podgorici u istražni zatvor u Bijelom Polju zbog prenatrpanosti. Ova praksa dodatno otežava situaciju pripadnicima/cama RE populacije, jer njihovo loše imovno stanje otežava članovima porodica da ih posjećuju u udaljenijoj ustanovi, čime je kontakt sa porodicom još više ograničen.

Predlaganje pritvora na osnovu pogrešno navedenih okolnosti od strane tužilaštva uz istovremeno pozivanje na praksu ESLJP, i prihvatanje takvih predloga od strane suda, ukazuje na nedostatak razumijevanja i implementacije standarda ESLJP i proizvoljnost u odlučivanju. Stiče se utisak da određeni nosioci pravosudnih funkcija ne razumiju značaj prava na slobodu, kao i da se pritvor traži i određuje krajnje proizvoljno, bez istinskog razumijevanja da bi pritvor trebao da predstavlja krajnju mjeru, što je u direktnoj suprotnosti sa članom 5 EKLJP.

Takođe, činjenica da pritvor najčešće traje do okončanja postupka, a da monitori nijesu zabilježili nijedan slučaj u kom je protokom vremena određena neka blaža mjera, čak ni u slučajevima kada je jedina okolnost za određivanje pritvora bila opasnost od bjekstva, a koja se može ukloniti oduzimanjem putne isprave i/ili mjerama nadzora poput zabrane napuštanja stana i zabrane napuštanja boravišta, ukazuje na problem u primjeni principa nužnosti i proporcionalnosti pri odlučivanju o ovoj mjeri. Dodatno, ovakvo postupanje može sugerisati da se pritvor ne koristi samo kao preventivna mjera već i kao svojevrsna sankcija prije donošenja pravosnažne presude. Ovo bi moglo ukazati na potencijalno zanemarivanje osnovnog načela prezumpcije nevinosti.

PREPORUKE

- Kada je riječ o odlaganju i odugovlačenju postupaka do kojih dolazi zbog loše komunikacije i saradnje između različitih organa i institucija koje učestvuju u postupku, potrebno je uspostaviti bolju koordinaciju između sudova, policije i drugih relevantnih organa. Ovo se može postići izgradnjom savremenog informacionog sistema pravosuđa, koji bi omogućio bržu, efikasniju i sigurniju razmjenu podataka i obavještanje između svih aktera u postupku.

- Ali osim bolje koordinacije, treba razmišljati i u pravcu smanjivanja nivoa zavisnosti od načina postupanja i ažurnosti drugih organa i institucija. Crna Gora bi, u tom smislu, trebala da uzme Estoniju kao primjer efikasnog informacionog sistema pravosuđa. U Estoniji, svi sudski dopisi, presude, pozivi na ročišta i drugi relevantni dokumenti šalju se elektronskim putem svim stranama u postupku, što doprinosi značajnom smanjenju kašnjenja koja nastaju zbog fizičkih dokumenata i njihove dostave putem pošte ili policije. Implementacija sličnog rješenja u Crnoj Gori ne bi trebala predstavljati prepreku, čak ni u predmetima u kojima su stranke iz manjinskih naroda, lošeg imovnog stanja. Naime, monitori su uočili da su sve stranke, bez obzira na imovno stanje, posjedovale mobilne telefone. Međutim, takođe je važno naglasiti da bi ovakav sistem trebao biti dostupan svim korisnicima kao besplatan servis, čime bi se obezbijedio pravičan i jednak pristup pravdi za sve građane.
- Imajući u vidu uočenu neupućenost optuženih u sopstvena prava, posebno u predmetima gdje optuženi nema pravo na obaveznu odbranu, sud bi trebalo da pokaže veću proaktivnost. Iako sud formalno nije dužan da detaljno obrazlaže prava optuženom ukoliko on izjavi da ih razumije, u situacijama gdje je očigledno prisutna prepreka u razumijevanju, dodatna pojašnjenja, umjesto pukog čitanja prava, bila bi od velikog značaja za zaštitu prava optuženih i dalji tok postupka.
- Osim toga, da bi se unaprijedila informisanost pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, posebno RE populacije, o njihovom pravu na besplatnu pravnu pomoć, neophodno je intenzivirati promociju ovog prava. Ovo uključuje izradu informativnih materijala na manjinskim jezicima, poput albanskog i romskog, kako bi se omogućilo bolje razumijevanje njihovih prava i uslova za ostvarivanje ovog prava.

Međutim, ključni element ove aktivnosti jeste efektivna diseminacija ovih sadržaja, kako bi oni zaista dospjeli do ciljne grupe. Diseminacija informativnih materijala treba biti pažljivo planirana i sprovedena. Značajan doprinos u tom smislu mogu pružiti organizacije civilnog društva i međunarodne organizacije kroz projekte usmjerene ka unapređenju prava manjinskih zajednica. Osim njih, u diseminaciju treba uključiti škole, centre za socijalni rad, kulturne i vjerske institucije. Naravno, informativni materijali treba da budu dostupni u sudovima, kancelarijama za besplatnu pravnu pomoć, i opštinskim upravama, dok bi njihova distribucija mogla biti pojačana kroz direktan kontakt sa zajednicama putem terenskih aktivnosti.

Na kraju, mediji imaju ključnu ulogu u informisanju javnosti putem kampanja, priloga i emisija.

- Potrebno je izmijeniti ZKP u dijelu u kom je propisan način posjeta i dopisivanje pritvorenog lica (čl. 183). Naime, odluka o posjeti pritvorenim licima morala bi da se temelji na individualnoj procjeni mogućih rizika, i trebala bi biti sastavni dio odluke o određivanju pritvora. Pritvorenim licima treba omogućiti posjete i obavljanje telefonskih poziva bez prethodnog odobrenja suda. Odbijanje posjeta i kontakata u pojedinačnim slučajevima trebalo bi biti obrazloženo potrebama istrage i vremenski ograničeno dok ti razlozi ne prestanu da postoje.

- Takođe, kako bi se trajno riješio problem prenatrpanosti i osiguralo poštovanje prava pritvorenih lica, potrebno je usmjeriti napore ka proširivanju smještajnih kapaciteta izgradnjom novog istražnog zatvora. Ovo bi dugoročno smanjilo pritisak na postojeće kapacitete, dok bi pritvorenici iz centralnih djelova Crne Gore bili zadržani u ustanovama bližim njihovim porodicama. Osim toga, potrebno je dodatno raditi na afirmaciji drugih mjera nadzora i njihovoj primjeni kao alternativni pritvoru, kada god je to moguće. Ove mjere, kao što su zabrana napuštanja boravišta ili stana, elektronski nadzor i sl., već su predviđene ZKP-om i morale bi se koristiti u većoj mjeri, jer mogu značajno doprinijeti smanjenju broja pritvorenih lica, a da pritom ne ugroze ciljeve krivičnog postupka.
- Međutim, dok se ne realizuje izgradnja novog istražnog zatvora, neophodno je preduzeti privremene mjere kako bi se smanjile negativne posljedice trenutne situacije. Prije svega, sudovi bi trebalo da posvećuju posebnu pažnju pri odlučivanju o zahtjevima za prebacivanje pritvorenih lica u drugi istražni zatvor. Pri tome, treba uzeti u obzir sve relevantne okolnosti, uključujući udaljenost od porodice i socio-ekonomske uslove pritvorenika i njegove porodice, kako bi se osiguralo da pritvorena lica mogu održavati redovan kontakt sa članovima porodice. Ovo je posebno važno imajući u vidu ranjive kategorije, poput pripadnika/ca RE populacije, za koje su troškovi posjeta dodatni teret.
- Takođe, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija treba da pristupi razmatranju zahtjeva za prebacivanje pritvorenih lica sa jednakim stepenom pažnje. UIKS bi trebao razviti jasne interne smjernice koje će osigurati da se odluke o prebacivanju ne donose isključivo na osnovu prenatrpanosti, već uzimajući u obzir i druge faktore koji mogu uticati na ljudska prava pritvorenih lica, posebno pravo na porodični život.
- Postoji jasna potreba za kontinuiranom edukacijom i usavršavanjem svih nosilaca pravosudnih funkcija o pravima koja proističu iz člana 5 EKLJP i praksi ESLJP u tom pogledu. Sudije i tužioci moraju biti detaljno upoznati sa svim razlozima u kojima se pritvor, prema praksi ESLJP može tražiti i produžavati, i moraju znati da prepoznaju kada se pritvor može, odnosno mora zamijeniti blažom mjerom i kada se mora ukinuti.

LITERATURA

- Calvez, Françoise i Regis, Nicolas, *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, third edition – CEPEJ Studies no. 27
- CeMI, *Godišnji izvještaj o praćenju sudskih postupaka u Crnoj Gori*, jun 2022 – septembar 2023
- De Jong, Baljet i Van Den Brink protiv Holandije, predstavke br. 8805/79, 8806/79 i 9242/81
- Eckle protiv SR Njemačke, predstavka br. 8130/78, presuda od 15. jula 1982.
- Findlay protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Predstavka br. 22107/93, odluka od 25. februara 1997.
- Foucher protiv Francuske, 1997.
- Grubač, Momčilo, *Krivično procesno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2006, str. 73
- McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva, predstavka br. 543/03, odluka od 3. oktobra 2006.
- Neumeister protiv Austrije, predstavka br. 1936/63
- Öcalan protiv Turske [GC], 2005
- Radulović, Drago, *Krivično procesno pravo*, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica, 2009
- *Report to the Government of Montenegro on the ad hoc visit to Montenegro carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 7 to 13 June 2022*
- *Strategija reforme pravosuđa 2024-2027*, Vlada Crne Gore, str. 39
- Sulaoja protiv Estonije, 2005.
- Ustav Crne Gore („Sl. list CG“, br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI).
- Vintman protiv Ukrajine, predstavka br. 28403/05
- Vrhovni sud Crne Gore, Tpz br. 24/16 od 27.09.2016. godine
- Winterwerp protiv Holandije, Predstavka br. 6301/73
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći („Sl. list Crne Gore“, br. 020/11 od 15.04.2011, br. 020/15, od 24.04.2015)
- Zakon o državnom tužilaštvu („Sl. list CG“, br. 11/2015, 42/2015, 80/2017, 10/2018, 76/2020, 59/2021 i 54/2024)
- Zakon o sudovima („Sl. list CG“, br. 11/2015, 76/2020 i 54/2024)
- Zakon o tumačima („Sl. list CG“, br. 52/2016 od 9.8.2016)
- Zakonik o krivičnom postupku („Sl. list CG“, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - odluka US, 2/2015 - odluka US, 35/2015, 58/2015 - dr. zakon, 28/2018 - odluka US i 116/2020 - odluka US, 145/2021, 54/2024, 58/2024)
- Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, *Izvještaj o radu za 2023. godinu*

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе,
Цетиње

ISBN 978-9911-556-29-5
COBISS.CG-ID 31622148

